

## על חייבים ובעלי חיים: חיית מחמד כנכס שאינו בר־עיקול

מאת

פבלו לרנר\*

א. על העיקול בהוצאה לפועל; 1. מהות העיקול; 2. נכסים שאינם ניתנים לעיקול.  
ב. חיות מחמד בחוק ההוצאה לפועל; 1. התפתחות החקיקה; 2. מקום  
הימצאותה של החיה; 3. מטרת החזקתה של חיית מחמד. ג. רגשות החייב ושווי  
החיה. ד. הגנה על חיית מחמד?; 1. על סבלה של החיה עקב העיקול; 2. על  
מניעת עיקול כזכותה של החיה. ה. חיית מחמד כנכס. ו. משכון ועיכבון חיות  
מחמד. ז. לסיכום.

בשנת 1999 תוקן חוק ההוצאה לפועל<sup>1</sup> והוכנס בו תיקון 219<sup>2</sup>, אשר יצר כמה שינויים  
בלשון החוק. עיקרו של התיקון עוסק במאסר החייבים ובשינויים<sup>3</sup> בדרך שבה על בעל  
החוב להתייצב לחקירת יכולת. אלא שהתיקון יצר שינויים נוספים בחוק ההוצאה לפועל,  
שאחד מהם הוא הוספת סעיף קטן (6) לסעיף 22(א) לחוק, אשר קובע:

”22(א) מיטלטלין שלא ניתנים לעיקול:

...

(6) חיות מחמד – בסעיף זה חיית מחמד – החיה הנמצאת בביתו או  
בחצרו של החייב ואינה משמשת לעיסוק בעל אופי מסחרי”.

מקור ההוראה האוסרת לעקל חיות מחמד הוא בהצעה פרטית של חברי הכנסת פורז  
והירשזון, שהשתלבה בסופו של דבר במסגרת תיקון כללי של חוק ההוצאה לפועל –

\* מרצה בכיר, המכללה האקדמית למשפטים. תודה לפרופ' חנינה בן מנחם ולפרופ' רון חריס  
על ההערות המועילות.  
1 חוק ההוצאה לפועל, תשכ”ז-1967 (להלן גם – חוק ההוצאה לפועל או החוק).  
2 ס”ח 1708, עמ’ 138.  
3 ראו טקסט להלן, בהערה 167.

תיקון 19. כפי שצוין, האיסור על עיקול חיות נכלל בסעיף המפרט את רשימת המיטלטלין שאינם ניתנים לעיקול. אמנם ממבט ראשון עשויה חשיבותה המעשית של ההוראה להיראות פעוטה, אך היא מעוררת שאלות אחדות הנוגעות למהות העיקול, לרעיון הרכוש כבטוחה לנושים ולהגדרתן של חיות כיצורים בעלי זכויות. לאחר מבוא כללי בדבר נכסים שאינם ניתנים לעיקול, אבדוק את מהות התיקון ואת ההיבטים השונים הכרוכים בכך. בהמשך אבקש להפנות את תשומת-לבו של הקורא לשאלה מהו הערך המוגן על-ידי האיסור. מצד אחד, מספק איסור העיקול הגנה על רגשות החייב, אך הגנה זו מעוררת שאלות באשר לניגוד שבין רגשות החייב לבין זכויות הנושה. בדיון זה אנסה להסביר מדוע לדעתי היחס המיוחד בין האדם לבין חיות המחמד מצדיק את העדפת רגשות החייב. אינני סבור כי ניתן להפריד באופן מוחלט בין שני המישורים ולכן אנסה לשלב את עיקר הרשימה – אשר עוסקת בבעיות פרשניות הטמונות באיסור על עיקול חיות מחמד – עם התייחסות לשאלה אם איסור זה תורם לחיזוק מעמדן המשפטי של החיות בדין הישראלי, ואם מעבר להגנה על רגשות החייב הנתון במצוקה, ניתן לראות בכך משום ניסיון להרחיב את המסגרת הנורמטיבית המעניקה הגנה לבעלי חיים.

## א. על העיקול בהוצאה לפועל

### 1. מהות העיקול

כידוע, העיקול הוא ההיבט המרכזי של ההוצאה לפועל, ולמעשה הוא נמצא בבסיס מערכת אכיפת פסק-הדין. מכאן אך טבעי הוא שחלק משמעותי של הוראות החוק (סעיפים 21 עד 52) יוקדש לעיקול. העיקול מושתת על הרעיון כי נכסי החייב מהווים בסיס למימוש זכויות הנושה, הבאות לידי ביטוי בפסק-הדין<sup>4</sup>. ניתן להגדיר את העיקול כפעולה משפטית המופנית כנגד בעליו של נכס או של המחזיק בו, במטרה להגביל את סחירותו של הנכס ואת יכולת השימוש בו על-מנת שהזוכה יוכל לפרוע את החוב המגיע לו<sup>5</sup>. בשונה משיטות משפט אחרות<sup>6</sup> העיקול בשיטת המשפט הישראלית איננו משמש

4 S. Mazzamuto *L'Esecuzione Forzata* (Torino, 1998), 12 ff.

5 ע"א 533/87 ארגון מושבים הפועל המזרחי נ' ולך, פ"ד מג(2) 864, 873. ראו ד' בר אופיר הוצאה לפועל הליכים והלכות (מהדורה חמישית, 2003), 301. לגבי הרעיון של פעולה משפטית במשפט הישראלי, ראו א' ברק חוק השליחות תשכ"ה-1965 (כרך א, 1996) 381; מ' א' ראבילו חוק המתנה, תשכ"ח-1968 (1996), 26 ואילך; פ' לרנר ההתחייבות החד צדדית (2001).

6 בגרמניה למשל, העיקול מעניק מעמד של מעין משכון. באנגליה העיקול נותן עדיפות למעקל הראשון, שמקבל זכות קדימה על פני המעקל השני.

בטוחה (כגון משכון או משכנתה)<sup>7</sup> ואין הוא מעניק לנושה מעמד מיוחד מול מעקלים אחרים, או מול הנאמן בפשיטת רגל של החייב<sup>8</sup>.

לעיקול שתי מטרות: האחת, לשמור על רכושו של החייב ולמנוע ממנו פעולה דיספוזיטיבית או הברחה של הרכוש, אשר ימנעו מן הנושה את מימושו. המטרה השנייה היא לממש את הרכוש על-מנת לגבות את הכספים המגיעים לנושה מכוח פסק-דין או שטר. המטרה הראשונה בולטת במקרה של עיקול זמני. לעומת זאת כאשר מדובר בעיקול במסגרת הוצאה לפועל, מתקיימות שתי הפונקציות הללו, הן ככלי להבטחת זכויות הנושה והן ככלי למניעת העלמת הרכוש, תוך איסור על העברת הנכס מהחייב לגורם אחר<sup>9</sup>, במטרה לאפשר את מימוש הנכס כאמצעי לגביית הכספים המגיעים לנושה מכוח פסק-דין, משכון, משכנתה או שטר<sup>10</sup>.

חוק ההוצאה לפועל מבחין בין שלוש קטגוריות של עיקול, על-פי טיב הנכסים המעוקלים: מיטלטלין, מקרקעין וזכויות אצל צד ג. מבחינה טכנית העיקול מתבצע בשני שלבים: הרישום והמימוש, כאשר הדרך שבה הם נעשים תלויה בסוג הנכס המיועד לעיקול. אם מדובר במיטלטלין לא רשומים (אשר בדרך כלל יימצאו בביתו של החייב), הרישום יתבצע על-ידי המוציא לפועל אשר יתייצב במקום. כאשר מדובר במיטלטלין רשומים (כמו כלי שיט) או מקרקעין, העיקול ברישום ייעשה על-ידי שליחת הודעה על עיקול למשרד שבו רשום הנכס. במקרה של נכס אצל צד שלישי, צו העיקול יומצא לידיו של צד שלישי, אשר חייב להודיע אם הנכס אכן נמצא ברשותו, ואם כן, עליו להעביר את הנכס המעוקל לידיו של ראש ההוצאה לפועל (בדרך כלל מדובר בכספים).

כעיקרון, ההוראות החלות על עיקול בעל חיים הן ההוראות החלות על עיקול מיטלטלין אחרים, לאמור, רישום החיות המעוקלות, העברתן למקום המכירה או מכירה במקום הימצאותן. אם הדבר מסייע למימוש הרכוש, ניתן למנות כונס נכסים. בסופו של ההליך תתבצע מכירה על-פי מכרז והכספים שיתקבלו יועברו לתיק ההוצאה לפועל. בעיה מיוחדת עלולה להתעורר באחסון החיה עד מכירתה. אפשרות אחת היא להוציא

7 ראו ע"א 542/85 המועצה הישראלית לייצור כותנה בע"מ נ' אתא, פ"ד מב(4) 559, עמ' 564.

8 לפי סעיף 91 לפקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], תש"ם-1980, כל עוד לא הושלמו הליכי ההוצאה לפועל לפני יום מתן צו כינוס או לפני שנודע למעקל כי הוגשה בקשת פשיטת רגל, או שהחייב עשה מעשה שאפשר היה להשתמש בו להגשת בקשה לפשיטת רגל, אין הנושה המעקל רשאי ליהנות מהוצאה לפועל לעומת הנאמן בפשיטת הרגל. בעניין זה ראו ש' לויז, א' גרוניס פשיטת רגל (מהדורה שנייה, 2000), 381.

9 אני מתייחס לעיקול בהוצאה לפועל, שהרי יש עיקול במסגרת סדר הדין האזרחי המוכר כעיקול זמני. פונקציה זו באה לידי ביטוי בעיקול זמני לפי תקנות סדר הדין האזרחי, אך בעיקול בקיום בהוצל"פ.

10 נוסף לפסק-דין בהוצאה לפועל ניתן לממש שטרות במשמעות פקודת השטרות ומשכון או משכנתה. ראו סעיפים 81 ו-81א לחוק.

את החיה מרשות החייב ולהעבירה לצד שלישי, שהחוק מכנה "נאמן", כדי שישמור עליה<sup>11</sup>. על הנאמן מוטלת החובה לשמור על הנכסים והוא אמור להיות אחראי על אובדן ועל נזקים שייגרמו לחייב ולנושה כתוצאה מכך<sup>12</sup>. כדי להשתחרר מאחריותו, על הנאמן להוכיח כי ישנן נסיבות המהוות "הצדק סביר"<sup>13</sup> לגרימת נזק לחיה או לאובדנה. על-פי החוק, נוסף על החובות הכלליות של הנאמן במקרה של עיקול מיטלטלין, עליו להזין את החיות ולא רק לשמור עליהן<sup>14</sup>.

## 2. נכסים שאינם ניתנים לעיקול

בכל אחד מסוגי העיקול – מיטלטלין, מקרקעין וזכויות בידי צד ג, קיימות הגבלות על העיקול או על מימושו<sup>15</sup>. הרעיון שעיקול נכסי החייב ומימושם מהווים בסיס לקיום פסק-דין כאשר החייב אינו רוצה – או אפילו אינו יכול – להחזיר את החוב מרצונו, איננו אומר כי הנושה רשאי להשאיר את החייב בחוסר כול. מכאן נובע שמקובל להשאיר בידי החייב את הנכסים המינימליים ההכרחיים לקיומו ולקיום בני משפחתו. אין מדובר באינטרס של החייב בלבד. בסופו של דבר, גם הנושה איננו מעוניין שבעל החוב יאלץ לחיות על פת לחם וללא כל אמצעי קיום, שהרי במצב כזה לא ניתן יהיה לצפות שבעל החוב יוכל להתקיים ולהחזיר את החוב. מעבר לכך, ככל שגדולה יותר מסת הנכסים שעליה רשאי הנושה להניח את ידו, רב יותר גם הלחץ על החייב. אין להתעלם מהעובדה שהליכי הוצאה לפועל, מעצם טבעם, מטילים על החייב לחץ אשר נובע מעצם העובדה שמממשים את רכושו. עצם הטלת העיקול עשויה לגרום לחייב "לשתף פעולה" עם הנושה, במטרה למנוע את עיקול הרכוש או את מימושו. מכאן שלא ניתן לומר א-פריורית כי הלחץ על החייב איננו לגיטימי. עם זאת אין הליכי ההוצאה לפועל צריכים

- 11 החוק משתמש במונח נאמן אך בפועל יש לנו כאן עניין של שמירה.  
 12 שניהם יכולים לפנות לראש ההוצאה לפועל ולהטיל על הנאמן את התשלום, שהרי ההפסד פוגע בשניהם: הזוכה נשאר ללא הסכום המגיע לו עקב מכירת הנכס, והחייב, משום שהחוב לא הוקטן.  
 13 ראו סעיף 48 לחוק.  
 14 כאשר נמצאת החיה ברשות הנאמן הוא ייצא במעמד זהה לזה של הבעלים האמיתיים של החיה באשר לאחריות הפלילית לגבי נזק שנגרם על-ידי בעל החיים עקב רשלנותו של מי שטיפל בו בהתאם לסעיף 338(6) לחוק העונשין, תשל"ז-1977. בכל מקרה הליכי השמירה והמכירה צריכים להבטיח את בריאותה של החיה ולמנוע סכנות לחיה. סעיף 24 לחוק.  
 15 לגבי זכויות צד ג מפנה אותנו חוק ההוצאה לפועל לחקיקה מיוחדת. קיים למעשה מספר רב של חוקים המגדירים נכסים – ובמיוחד כספים – שאינם ניתנים לעיקול. ראו למשל, סעיף 58(א) לחוק שירות המדינה (גמלאות) [נוסח משולב], תשל"ל-1970; סעיף 9(ב) לחוק נכי המלחמה בנאצים, תשי"ד-1954; סעיף 18(ב) לחוק המזונות (הבטחת תשלום), תשל"ב-1972; סעיף 10 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973; סעיף 26 לחוק פיצויי פיטורים, תשכ"ג-1963.

להפוך לכלי ענישה בידי הנושה, או לספק לנושה מסגרת לפורקן עבור רגשות נקם כנגד מי שלא שילם את חובותיו. מטרת העיקול איננה להשאיר את בעל החוב חסר כל, אלא לגבות ממנו את החוב. על-כן משאירים בידי נכסים בסיסיים, שימנעו את הפיכתו לחסר אמצעים ולנטל על החברה<sup>16</sup>.

מקובל להבחין בין נכסים ברי עיקול, נכסים שאינם ניתנים לעיקול ו"נכסים שאינם ניתנים לעיקול באופן יחסי". ההבדל בין השלושה הוא שבעוד שנכסים מסוימים מוגנים לחלוטין מפני עיקול, כגון צורכי מזון כדי מחייב החייב ובני משפחתו<sup>17</sup> או מיטות וכלי מיטה<sup>18</sup>, קיימים נכסים שניתנים לעיקול, לאמור, ניתן לבצע לגביהם את רישום העיקול, אך מימושם אינו אוטומטי. שלא כמו בשיטות משפט אחרות<sup>19</sup>, המונח "נכסים שאינם ניתנים לעיקול באופן יחסי" איננו מופיע בחוק הישראלי, אך ניתן למצוא בחוק ההוצאה לפועל מצב שבו העיקול ברישום מתבצע, אך מימוש כפוף לקיומם של תנאים מסוימים. כך למשל, מימוש דירת מגורים כפוף להסדרת דיור חלופי עבור החייב ובני משפחתו<sup>20</sup>. ישנם מקרים שבהם החסינות מפני עיקול הנה מוחלטת (כאשר מושא העיקול מוגן לחלוטין), כמו למשל, כאשר מדובר בכלים חיוניים לקיומו של החייב ובני משפחתו<sup>21</sup>, אך במקרים אחרים אי-העיקול הוא חלקי והוא מוגבל עד סכום מסוים, כאשר מעבר לסכום הסף על אותו פריט רשאי הנושה לעקל אותו, כגון במקרה של עיקול משכורת או עיקול מכשירי העבודה<sup>22</sup>.

- 16 ע"א 711/84 בנק דיסקונט נ' פישמן, פ"ד מא(1) 369, עמ' 375.
- 17 סעיף 22(א)1.
- 18 סעיף 22(א)2.
- 19 ראו הקודקס האיטלקי לפרוצדורה אזרחית, סעיף 515.
- 20 אלא אם ויתר החייב על הגנה מעין זו. ראו חוק ההוצאה לפועל, סעיף 38. בישראל דירתו של החייב אינה חסינה בפני עיקול, אלא שעל הנושה המעוניין לממש את הדירה לדאוג שלחייב ולמשפחתו יהיה דיור חלופי. (ראו סעיף 38 לחוק). טיבו של דיור חלופי, היקפו ומשכו ייקבעו בסופו של דבר על-ידי ראש ההוצאה לפועל. הפתרון החלופי יכול להיות זמני, כגון להשאיר בידי החייב סכום כסף לשכירות לתקופה מסוימת. ראו רע"א 7706/95 נגולה נ' חזן, פ"ד נ(1) 338 (להלן – פרשת נגולה).
- 21 סעיף 22(א)2(2) לחוק ההוצאה לפועל. הרשימה של סעיף 22(א) אינה רשימה סגורה. כך למשל, קבעה הפסיקה כי מכסה לייצור חלב אינה ניתנת לעיקול; ראה 3553/00 אלוני נ' זנד טל מכוני תערוכת בע"מ, פ"ד נז(3) 577.
- 22 ראו סעיף 22(א)4 לחוק ההוצאה לפועל. לגבי עיקול משכורת יש מקום לביקורת לגבי הטכניקה החקיקתית שהמחוקק הישראלי אימץ. סעיף 50(1) לחוק ההוצאה לפועל, המפנה לסעיף 8 לחוק הגנת השכר, תשי"ח-1958, אשר מפנה לסעיף 5 לחוק הבטחת הכנסה, תשמ"א-1980, המפנה לתוספת הראשונה בחוק הבטחת הכנסה! מעבר לכך החוק הישראלי איננו מבחין בין גובה המשכורת ומשאיר את כולם עם הסכומים המינימליים שנקבעים על-ידי המוסד לביטוח לאומי.

הרעיון שנכסים מסוימים נמצאים מחוץ למעגל הנכסים העומדים לרשותו של הנושה לשם גביה, הנו רעיון עתיק יומין. קביעת הנכסים שיש לראות אותם כחסינים תלויה בטיב החברה ובתקופה: בצרפת של המאה ה-18, למשל, נחשבו כלים חקלאיים בסיס לרכושו של החייב וליכולתו להתפרנס, ולכן נמצאו במרכז רשימת הנכסים החסינים מפני עיקול. היום המצב שונה, וציוד ביתי חדיש, כגון מקרר – ובמדינות מסוימות אפילו טלוויזיה – נמצא ברשימת הנכסים החסינים מפני עיקול, אם כי עדיין העיקרון החולש כאן זהה, לאמור, המחוקק מאפשר לחייב ולבני משפחתו לשמור על תנאים מינימליים לקיומם. בכל מדינה ישנם פריטים מסוימים אשר אינם ניתנים לעיקול<sup>23</sup>, אך קיימים הבדלים, הן ברשימת הפריטים הכלולים ברשימת הבלתי-מעוקלים<sup>24</sup> והן בהיקפה של ההגבלה, כאשר מדובר באי-עיקול חלקי. כך למשל, כל שיטות המשפט מכירות בעיקרון שאין לעקל את כל המשכורת, אך כל מדינה קובעת את הסכום הפטור מעיקול על-פי אמות מידה שונות<sup>25</sup>.

השאלה העומדת לנגד עיניו של המחוקק היא כיצד ליצור איזון בין הצורך לממש בדרך המהירה והיעילה ביותר את פסק-הדין, לבין הצורך להגן על קיומו – ולו המינימלי – של החייב ועל כבודו. בסופו של דבר האינטרס של הנושה, ושל החברה כולה, הוא לנסות להביא להחזרת החובות בדרכים סבירות, תוך שמירה על כבוד החייבים. לא פשוט לקבוע מסמרות בסוגיה זו, אולם ניתן לומר כי כאשר הלחץ הנובע מהליכי העיקול אינו סביר בנסיבות העניין, בייחוד כאשר ברור כי הליכי ההוצאה לפועל אינם מביאים שום תועלת לנושה, אזי העיקול ומימושו ייחשבו כשימוש לרעה בזכותו. כדי למנוע מצב שבו החייב יגיע לפת לחם ולמצב של חוסר אונים, וכדי למנוע מקרים שבהם העיקול יגרום נזק שיעלה לאין שיעור על התועלת שיפיק ממנו הנושה, מוציא החוק מכלל רשימת המעוקלים נכסים מסוימים.

23 כך למשל מיטות, דברי אוכל ותשמישי קדושה מוגדרים בדרך כלל כנכסים שאינם ברי עיקול. ראו באיטליה, הקודקס לפרוצדורה האזרחית, סעיף 514; בגרמניה הקודקס לפרוצדורה האזרחית (ZPO), סעיף 811; בצרפת תקנות בעניין דרכי ההוצאה לפועל מיום 31.7.1992.

24 בצרפת למשל, מכונת כביסה מופיעה ברשימת הנכסים שאינם ניתנים לעיקול, אך לא כך הדבר באיטליה או בגרמניה. החוק הגרמני והחוק האיטלקי כוללים ספרי לימוד כנכסים שאינם ניתנים לעיקול, אך לא כן בחוק הצרפתי וכו'.

25 לדעת, הטכניקה החקיקתית בישראל לגבי משכורת אינה טובה, שהרי החוק מפנה לחוק הגנת השכר, אשר פונה לחוק הביטוח הלאומי. במדינות אחרות נקבע סכום פרוגרסיבי אשר משתנה בהתאם לרמת ההכנסות של החייב. J. Ferriot "Garnishment and the Poor in Louisiana" 33 *Loyola L. Rev.* (1987/8) 79, p. 81; R. Guzmán "La Protección del Salario como derecho social en Puerto Rico, Estados Unidos y en España" 59 *Revista Jurídica de la Universidad de Puerto Rico* (1990) 613, p. 639 B. Honold *Die Pfändung des Arbeitseinkommen – Eine rechtsvergleichende Untersuchung* (Bielefeld, 1998).

מעבר למימוש הרכוש, לעיקול יש היבט נוסף שהוא האפשרות להפעיל לחץ על החייב באמצעות האיום של מימוש הרכוש. היבט זה מעורר שאלות הכרוכות באיזון אינטרסים. יש ודווקא הלחץ הזה יעיל יותר מאשר המימוש עצמו, שהרי כך ייאלץ החייב לשתף פעולה עם הנושה. השאלה היא מתי מדובר בלחץ סביר ולגיטימי ומתי הוא פוגע בחייב שלא לצורך. לשאלה זו אין תשובה חד-משמעית, אך כעיקרון ניתן לומר כי הליכי ההוצאה לפועל לא נועדו להעניש את חייב או לנקום בו, אלא לספק לנושה כלים לגביית החוב המגיע לו מכוח פסק-דין או שטר. מכאן הצורך למצוא איזון ראוי.

כעיקרון, הונחה המחוקק הישראלי לקבוע את הנכסים שאינם ברי עיקול באמצעות קריטריון מינימליסטי: יש להשאיר בידי החייב אך ורק נכסים בסיסיים, ולכן צרכים מסוימים של החייב, כגון חינוך או תרבות (למעט נכסים למטרות פולחן<sup>26</sup>), אינם מובאים בחשבון, בשונה משיטות משפט אחרות שבהן ספרי לימוד למשל, אינם ניתנים לעיקול<sup>27</sup>. מקובל להתייחס לתועלת שבהליכי ההוצאה לפועל על-פי מונחים של גביה ולא על-פי רגשות רחמים כלפי החייב. מכאן שהגישה המסורתית לגבי נכסים שאינם ניתנים לעיקול היא להוציא מרשימת המעוקלים רק נכסים אשר הכרחיים לקיומו של החייב. עד לקבלת תיקון 19 לחוק ההוצאה לפועל לא התייחסה השיטה הישראלית לאפשרות הסבירה עד מאוד כי ביצוע עיקול עלול לפגוע ברגשות החייב או בני משפחתו<sup>28</sup>. הדבר אינו נטול הגיון: הליכי הוצאה לפועל אינם יכולים להתנהל על-פי מידת הרחמים או ההשתתפות בצער של החייב, שכן מטרתם היא לממש את פסק-הדין. בה בעת טעות היא לחשוב כי היעילות תהיה תוצאה בלעדית של גישה דרקונית לגבי החייב. היפוכו של דבר – כאשר הליכי ההוצאה לפועל אינם מביאים בחשבון את הצרכים הבסיסיים של החייב, הוא עלול להיקלע לייאוש העלול לגרום לכך שלא תהיה שום דרך להגיע אתו לשיתוף פעולה מינימלי הנחוץ על-מנת לגבות את החוב. העיקול אמנם חייב להביא למימוש החוב, ואף להפעיל לחץ על ראשו של החייב על-מנת שזה יסלק את חובו, אך אין להזדקק להליכי הוצאה לפועל כאשר אין בהם תועלת של ממש וכאשר הם מיועדים אך ורק לפגוע בחייב וברגשותיו. פגיעה בצרכיו הבסיסיים של החייב לא תגרום לסילוק החוב, אלא תדרדר אותו למצב של חוסר אונים, אשר ספק אם יסייע לנושה בהשגת הכסף המגיע לו.

26 ההכרה בצרכי הדת והפולחן כקריטריון המונע את העיקול מקובלת בשיטות משפט רבות. ראו למשל באיטליה סעיף 514(4) לקודקס הפרוצדורה האזרחית. כאשר להגדרת "תשמישי קדושה" במשפט הישראלי ראו פסק-דין של השופט בר-אופיר בבש"א (ת"א) 18702/02 פולסקי נ' גלקסי אלקטרוניקס בע"מ (לא פורסם).

27 לא כך בגרמניה (ZPO sec. (10) 811) ובספרד (קודקס לפרוצדורה האזרחית, סעיף 1449). לגבי ספרד ראו B. Cremades, E. Cabriedes *Litigation in Spain* (Madrid, 1989), 356.

28 להוציא את עניין תשמישי הקדושה, אשר קשורים לא רק לעניין הרגשות.

השאלה מה הם צרכים מינימליים אינה יכולה להתפרש כשאלה סטטית, שכן התשובה עליה משתנה בהתאם לתקופה ולערכים החברתיים. שילובה של חיות מחמד ברשימת הבלתי מעוקלים מצביעה על שינוי מגמה לעבר התחשבות רבה יותר ברגשות החייב. הוראה זו אף מצביעה על מקום חשוב יותר שממלאה חיות המחמד בחברה.

## ב. חיות מחמד בחוק ההוצאה לפועל

### 1. התפתחות החקיקה

בעבר הרחוק הייתה התייחסותו של האדם לחיה אוטיליטרית בלבד, כלומר החיה היוותה חלק מרכושו של בעליה וחשיבותה נקבעה בהתאם לתועלת שהביאה לו<sup>29</sup>. תפיסת החיה כחלק מרכושו של האדם גרמה לכך שגם חוק ההוצאה לפועל יראה בה נכס לכל דבר. בנוסחו המקורי משנת 1967, מכניס חוק ההוצאה לפועל את החיות בסעיף 22(א)(4) לרשימת כלי העבודה שאינם ניתנים לעיקול, בתנאי שבלעדיהם אין החייב יכול להמשיך ולהתפרנס ממקצועו, ממלאכתו או ממשלח ידו<sup>30</sup>. לא מדובר בהגנה ספציפית על חיה או בהתייחסות לרגשות החייב כלפי החיות, אלא כפי שצוין קודם, כמתן אפשרות לחייב להמשיך לנהל את משקו ובכך להמשיך ולהתפרנס.

מקרה נוסף שבו חיות מוגנות מפני עיקול בא לידי ביטוי בסעיף קטן (5), שנוסף לסעיף 22(א) בשנת 1974<sup>31</sup>, ועל-פיו לא ניתן לעקל כלים, מכשירים ובעלי חיים, הנחוצים לנכה עקב נכותו. המקרה הברור ביותר הוא של כלבי נחייה<sup>32</sup>. כאן נראה שהמחוקק לא בא להגן על החיה או על רגשות החייב, אלא דואג לצורכי הנכה ומעניק הגנה לרכוש חיוני לתפקודו, לרבות החיה. בשני המקרים מתייחס החוק לחיה כאל סוג של "מכשיר", כלי עזר לעבודה או לניידותו ולתפקודו של הנכה. בשני המקרים אף מתיר החוק לעקל את החיה אם התברר שערכה גבוה במיוחד וכן אם התברר שהחוב נוצר כתוצאה מרכישת החיה<sup>33</sup>. באשר לכל שאר החיות, עד תיקון 19 לחוק הן היו כפופות למשטר הכללי של מיטלטלין<sup>34</sup>. בתיקון מעניק המחוקק הישראלי הגנה גורפת די הצורך לחיות מחמד.

29 יש הטוענים כי החקיקה שהתפתחה סביב הגנת החיות נוצרה כתוצאה מהצורך להגן על הרכוש ולא על החיות. ראו S. Brooman, D. Legge *Law Relating to Animals* (London, 1997), 50.

30 ראו בהמשך.

31 ס"ח 748, עמ' 12.

32 אך לא רק. יש למשל קופים אשר מסייעים לאנשים בעלי מגבלות פיזיות שונות.

33 ראו סעיף 22(ב) לחוק.

34 בהליכי פשיטת רגל נהנה החייב מול הנאמן מהגנות דומות לאלה אשר החייב זכאי להן בהליכי פשיטת רגל. רשימת המיטלטלין הלא מעוקלים בחוק ההוצאה לפועל זהה לרשימת



למעשה, זוהי הפעם הראשונה שבה נוקט המחוקק הישראלי עמדה מפורשת באשר למהות חייית מחמד. ככלל, חיות מחמד לא זכו להתייחסות מיוחדת בחקיקה הישראלית<sup>35</sup>. זולת תיקון 19 לחוק ההוצאה לפועל, אנו מוצאים את המונח "חיות מחמד" רק בחוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים)<sup>36</sup>, אך ללא הגדרת מהותו. נכון שגם מי שאין בחזקתו כלב או חתול לא יהסס לומר כי הוא יודע מהי חייית מחמד, אך אינני בטוח שאדם זה יוכל להגדיר חייית מחמד מהי. אפיונה של חיה כחייית מחמד הנו למעשה הגדרה סוציולוגית, ואם רוצים גם משפטית, אך לא ביולוגית<sup>37</sup>. לא הייתי מקדיש תשומת לב להגדרת חייית מחמד אלמלא חשיבותה באשר לקביעת היקף ההגנה שמעניק לה חוק ההוצאה לפועל מפני עיקול.

כדי לאפיין חייית מחמד מן הראוי לפתוח בהבחנה בין חייית בר וחיה בכלל, לבין חיות הנמצאות בחזקתו של האדם (domestic)<sup>38</sup>. המחוקק הישראלי הגדיר חייית בר כבעל חיים שאין טבעו לחיות במחיצתו של האדם<sup>39</sup> ומכאן שחיות שאינן חיות בר הנן בגדר חיות מבויתות<sup>40</sup>. חיות אשר טבען להיות מבויתות יכולות להימצא ללא בעלים ולהפוך לחיות בר או להשתייך לקטגוריית "ביניים", כמו למשל במקרה של חתולי רחוב<sup>41</sup>. כאשר מתייחסים לחיות מחמד הכוונה היא לחיות מבויתות (domestic), אשר מקובל להחזיקן בתוך בתים, כגון כלבים, חתולים, ציפורים וכו'. כעיקרון ניתן לומר כי חייית מחמד (pet) היא סוג של חיה מבויתת (שחיה במחיצת בני האדם) ואשר בעליה

המיטלטלין שהנאמן לא יכול לקחת מן החייב. פקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], תש"ם-1980, סעיף 86. ראו לוין וגרוניס (לעיל, הערה 8), עמ' 378. דא עקא, המחוקק לא שם לב לעניין ותיקן את חוק ההוצאה לפועל בלי לתקן את פקודת פשיטת הרגל. לפיכך, במסגרת פשיטת רגל חיות מחמד אינן מהוות רכוש הפטור מעיקול ולכן הנאמן יכול לממש חיות מחמד. ההבחנה אינה מוצדקת הן מבחינת הטכניקה החקיקתית והן מבחינת זכויות החייב ויש לצפות כי בעתיד המצב יבוא על פתרונו.

לעומת זאת באנגליה יש חקיקה מגובשת בעניין pets.  
 35  
 36 אם כי רק דרך אגב, בעניין התקנת תקנות לגבי החזקתן של חיות מחמד בחנויות (סעיף 19 לחוק).

37 בהקשר זה, בפסק-דין אנגלי הוגדר גמל כחיה מבויתת. ראו *Mc Quacker v. Goddard* [1940] 1 KB 687, 1 All E.R. 471.

38 ראו P. Frasch, S. Waisman *Animal Law* (Durham, 2000), 44 ff.  
 39 סעיף 1 לחוק הגנת חיות הבר, תשט"ו-1955. הגדרה זו שונה במקצת מן ההגדרה המופיעה בסעיף 2 לפקודת הנזיקין, שלפיה חייית בר היא זו שאין מחזיקים אותה כלואה או בפיקוחו של אדם.

40 ראו התוספת השנייה לפקודת מחלות בעלי חיים [נוסח חדש], תשמ"ה-1985; סעיף 71 לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש]; סעיף 70 לתקנות רישוי עסקים (תנאי תברואה נאותים לבתי אוכל), תשמ"ג-1983. ראו גם: H. Hemmer *Domestication* (N. Beckhaus – trans., Cambridge, 1990), pp. 1 ff.

41 בעניין חתולי רחוב ראו את החלטת בית-המשפט לעניינים מקומיים בת"פ (י"ם) 897/01 מדינת ישראל נ' יורובסקי (לא פורסם). ראו גם פ' לרנר "הרהורים בעניין האכלת חתולי רחוב" המשפט ט (תשס"ד) 407.

מפתח כלפיה קשר רגשי מסוים<sup>42</sup>. ברי כי לא כל חיה הנמצאת במחיצתו של האדם הנה בגדר חיית מחמד. כך למשל, חיות מבויתות המשמשות למאכל, כגון פרות או תרנגולות, אינן נחשבות לחיות מחמד<sup>43</sup> ומי שמחזיק בבעלותו תרנגולות לצורך הטלת ביצים אינו מחזיק אותן כחיות מחמד. עם זאת ייתכן מצב שבו אדם מחזיק בתרנגולות כחיות מחמד<sup>44</sup>. מכל מקום, אדם יכול להחזיק בביתו חיה "אזוטריית" יותר, כאשר מבחינתו הקשר הרגשי עמה הופך אותה לחיית מחמד לכל דבר. כמה קריטריונים יוצרים קשר כגון זה: החיה מקבלת טיפול אישי, המגדל אותה מפתח כלפיה רגשות מסוימים והיא נמצאת בקרבה לבעליה ומהווה חלק מחייו היומיומיים ובכלל<sup>45</sup>. רשימת בעלי החיים אינה יכולה להיות קבועה והיא עשויה להשתנות ממקום למקום, שהרי בתרבויות שונות נהוג להחזיק בבעלי חיים שונים כחיות מחמד.

בתיקון 19 לחוק ההוצאה לפועל העדיף המחוקק שלא ללכת על-פי הקריטריונים הללו, אך גם לא השאיר את ההגדרה פתוחה להחלטה שיפוטית<sup>46</sup>, וקבע כי חיית מחמד היא זו אשר "נמצאת בביתו או בחצרו של החייב ואינה משמשת לעיסוק בעל אופי מסחרי"<sup>47</sup>. מעיון בדיוני הוועדה שהכינה את החוק<sup>48</sup> אנו למדים כי בין יוזמי החוק לבין אנשי משרד המשפטים לא היו חילוקי דעות משמעותיים באשר לעצם האיסור על עיקול חיות מחמד. בהצעתם המקורית נמנעו חברי הכנסת הירשזון ופורז מלהגדיר מהי חיית מחמד על-מנת למנוע עיקול של חיות מחמד באופן מוחלט, אך משרד המשפטים עמד על כך שתקבע הגדרה לחיית מחמד על-מנת למנוע שימוש גורף בפטור.

המחוקק בחר להשתמש בשני קריטריונים שאינם קשורים בהכרח לאפיונים ביולוגיים<sup>49</sup>: מקום הימצאותה של החיה וייעודה. נבדוק שני מרכיבים אלה כדי להתמקד במרכיב אחר אשר בולט דווקא בשל היעדרו מן ההגדרה: שוויה של החיה.

- 42 R. Huss "Separation, Custody, and Estate Planning Issues Relating to Companion Animals" 74 *U. Colo. L. Rev.* (2003) 181, p. 195.  
 43 ראו א' שליו המרפא הפרוותי (1996), 21. האם חיות חווה (כגון תרנגולות או תרנגול הודו או פרות לצורך חליבה) המוחזקות לשם כלכלת החייב ומשפחתו ניתנות לעיקול? בגרמניה התשובה היא שלילית. ראו סעיף (3) ZPO sec. 811.  
 44 השוו: *Smith v. State Farm Fire*, 381 So. 2d. 913 (Louisiana App., 1980). מעניינת הדוגמה של הנשיא האמריקני אברהם לינקולן, אשר החזיק תרנגול וחזירון כחיות מחמד.  
 45 D. Favre, M. Loring *Animal Law* (Westort, Conn., 1983), 13.  
 46 כמו למשל בחוק הצרפתי, שאיננו כולל הגדרה של חיית מחמד.  
 47 כפי שנראה בהמשך, הגישה שאימץ המחוקק הישראלי דומה לזו של המחוקק הגרמני. משיחה עם עורך-דין רביד התברר לי כי החוק הגרמני לא הונח על שולחן הוועדה שדנה בהצעת החוק.  
 48 הדיון התקיים בוועדת המשנה (של ועדת חוקה, חוק ומשפט) לתיקונים בחוק ההוצאה לפועל. ראו פרוטוקול מיום 10.12.1998.  
 49 ברור בכל זאת כי מדובר בהגדרה המתאימה להוצאה לפועל ואין להשליך ממנה לגבי מצבים אחרים.

**2. מקום הימצאותה של החיה**

על-פי החוק, על חיית המחמד להימצא בביתו של החייב או בחצרו. הכוונה הברורה היא להגן על חיה אשר נמצאת בבעלות החייב ובני משפחתו<sup>50</sup>. במיוחד בולט כאן הצורך להגן על הקשר הרגשי שמתפתח בין החייב ובני משפחתו לבין החיה<sup>51</sup>. עם זאת ההזדקקות למונחים "ביתו" ו"חצרו" של החייב אינה חדשה בחוק ההוצאה לפועל, אם כי החוק משתמש במונחים אלו למטרות אחרות, לאמור, לשם קביעת מערכת חזקות באשר לבעלות על מיטלטלין מעוקלים. כך, נכסים הנמצאים בביתו של החייב חזקה עליהם שהם שייכים לחייב, ואם צד שלישי טוען כי הנכסים הללו שייכים לו, נטל ההוכחה מוטל עליו<sup>52</sup>. כאשר נמצא נכס בבית שאינו של החייב מוטלת על הנושה המבקש לעקל אותו חובה להודיע על כך לצד ג, אלא אם ראש ההוצאה לפועל מאשר בקשה מיוחדת הנתמכת בתצהיר, כדי שהעיקול יתבצע ללא צורך בהודעה מראש<sup>53</sup>. בסעיף 22(א)(6) הפתרון שונה, משום שלא מדובר על הנחה, אלא על כך שעצם החזקת חיה בבית או בחצר מהווה מרכיב קונסטיטוטיבי של הגדרת החיה כחיית מחמד. מכאן שגם חיות שאינן בגדר חיות מחמד ייכללו בקטגוריה זו מעצם הימצאותן בביתו של החייב או בחצרו.

הגדרת "בית" יכולה לכלול לא רק מגורי קבע, אלא גם בית קיט או מקום מגורים ארעי. חצר אמורה לכלול גם מבנים או שטחים שאינם צמודים לביתו של החייב: נראה כי גם חצר הממוקמת מחוץ לבית יכולה להוות חצר, ולכן נשאלת השאלה אם ניתן לעקל חיית מחמד אשר עקב נסיבות שונות שוהה מחוץ לביתו או לחצרו של החייב, בבית אחר או במקום שבו שומרים עליה לתקופה ממושכת. הרי על-פי לשון החוק אין חיה זו נמצאת ב"ביתו או בחצרו" של הבעלים. עם זאת אין זה אומר שאם החיה הובאה לאכסניית חיות לתקופה מסוימת (למשל, כאשר הבעלים צריכים לעזוב את הבית לתקופה מה) ניתן לעקל אותה. שונה המצב כאשר החיה הוצאה מביתו של החייב לצמיתות, שהרי במקרה כזה קשה לומר כי קיים קשר בינה לבין הבעלים, אשר מצדיק מניעת עיקול.

50 אם נשווה זאת עם הפתרון בחוק הגרמני, נמצא כי שם לא ניתן לעקל חיה הנמצאת "בתחום הבית" "häusliches Bereich". ראו U. Gottwald. ZPO sec. 811 c(1). ראו (1) U. Gottwald. *Zwangsvollstreckung* (3<sup>rd</sup> ed., Berlin, 1999), 472.

51 כפי שאני אסביר, ההגנה על חיה עצמה היא עקיפה ולא ישירה. באשר לאפשרות לפרש את ההוראה כהגנה על חיה עצמה, ראו בהמשך.

52 בדרך כלל נאלץ צד שלישי לפנות לבית-המשפט לצורך קבלת צו הצהרתי.

53 ככלל, ההחלטה תיפול בבית-משפט השלום במסגרת תביעה לצו הצהרתי. ראו סעיף 28 לחוק ההוצאה לפועל. כאשר מדובר במיטלטלין הטעונים רישום, החזקתה של החיה בחצר אינה מספיקה כדי להטיל עיקול ונושה צריך להשיג פסק-דין הצהרתי הקובע כי למרות הרישום הנכס שייך לחייב. ראו רע"א 7126/98 בנק לאומי לישראל בע"מ נ' צינגלאוב (לא פורסם).

ניתן אף לעורר את השאלה אם עיקול החיה יכול להתבצע במקום עבודתו של החייב. מקום עבודה אינו נחשב לחלק מביתו של החייב, אולם אין להתעלם מן העובדה כי לעתים קרובות אנשים מחזיקים חיות במקום עבודתם, אם משום שהם מבלים שם את רוב שעות היום ואם משום שהחיה יכולה לסייע להם בשמירה. לדעתי, אם קיים קשר רגשי עם החיה, שהוא היסוד למניעת עיקול, אין סיבה לפרש את ההוראה על דרך הצמצום ולכן הייתי מתייחס לחיה כזאת כחסינה מפני עיקול בכפוף לכך שהחייב איננו מחזיק בה לצורך עיסוקו המסחרי, כפי שאסביר בהמשך<sup>54</sup>.

באופן כללי, אינני סבור כי יש לתת פרשנות מצומצמת למונחים "בית" או "חצר", שהרי בסופו של דבר, אין זה רלוונטי היכן מחזיק החייב את החיה, אלא מדוע הוא מחזיק בה. טלו למשל מצב שבו החייב, עקב מצוקתו הכלכלית או נסיבות אחרות, אינו יכול להחזיק את החיה בביתו ומעביר אותה לאדם אחר כדי שישמור עליה. האם במקרה כזה ניתן לעקל את בעל החיים? דומני שמתבקשת כאן תשובה שלילית, בייחוד אם הימצאותה של החיה במקום אחר הנה תוצאה של נסיבות שלא הייתה לחייב שליטה עליהן. עם זאת מדובר כאן במקרה גבולי, ודומני כי בכל הקשור למקום הימצאותה של החיה לא יכולות להתעורר שאלות מורכבות. לעומת זאת חלקה השני של ההוראה, היינו הזיקה בין החיה לבין השימוש בה לשם "עיסוק בעל אופי מסחרי" הנה בעייתית יותר מבחינה פרשנית.

### 3. מטרת החזקתה של חייית מחמד

המחוקק לא הסתפק בקביעת מיקומו של בעל החיים, אלא הוסיף כי המטרה שבגינה מוחזקת החיה היא זו שתקבע אם ניתן לעקל אותה אם לאו. חיות מחמד ניתנות לעיקול כאשר הן משמשות ל"עיסוק בעל אופי מסחרי". עקרונית, כאשר מדובר בעיסוק בעל אופי מסחרי הכוונה היא לפעולה שנעשית דרך קבע, שבה האדם מוצא את פרנסתו. ברור למדי כי כוונת ההוראה היא לאפשר עיקול חיות המיועדות למכירה, וליתר דיוק חיות הנמצאות בחנויות או חיות המהוות חלק ממלאי מסוים המיועד למכירה. לפיכך, מי שמחזיק חיות מחמד לצורך עשיית פרקמטיה אינו רשאי ליהנות מן ההגנה הזאת. עם זאת גם מי שאין לו חנות למכירת חיות יכול להשתמש בחיה לשם עיסוק מסחרי.

54 שאלה אחרת היא מהו הדין כאשר החייב אינו אדם אלא תאגיד והחיה מוחזקת במשרדי החברה, למשל. לתאגיד אין רגשות, אך ייתכן כי בין עובדי המקום לבין החיה התפתח קשר רגשי מסוים, ולכן אין אני רואה סיבה שלא להחיל את הפטור על חיה אשר נמצאת בבעלות תאגיד. אין מקום להבחין בין אדם לבין תאגיד ודווקא משום שלשון החוק לא דורשת קשר רגשי מסוים, נראה כי לא ניתן לעקל את החיה. עם זאת אינני בטוח כי הדבר עולה בקנה אחד עם תכלית ההוראה, שהיא להגן על רגשות החייבים (ואמנם עובדי התאגיד יכולים לפתח קשר לחיה), מה גם שיש להטיל ספק אם משרדו של תאגיד יכול להיחשב כ"ביתו" של חייב.

**עשיית פרקמטיה**

ייתכנו מקרים שבהם אדם קונה חיה מסוימת (בייחוד חיה יקרה) במטרה למכור אותה, באופן מידי או בטווח זמן מסוים, לצורך עשיית רווח. לשון החוק אינה דורשת לעסוק במכירת נכסים במהלך הרגיל של עסקים במובן של "תקנת השוק", כפי שנאמר בחוק המכר<sup>55</sup>. ברי כי מי שמחזיק בבעלי חיים לצורך מכירה מנהל עסק בעל אופי מסחרי ואין לו שום קשר רגשי לחיה. העיסוק המסחרי בחיה מבטל את החסינות, גם אם החייב אינו עוסק בדרך כלל במכירת חיות. גם לא מדובר ב"עיסוק רגיל" כפי שדורשת פקודת מס הכנסה<sup>56</sup>.

הקביעה כי עיסוק מסחרי הוא זה שימנע את חסינות החיה יכולה לעתים ליצור פתרונות לאו דווקא צודקים. טלו למשל סוס מרוצים יקר ערך. על-פי לשון החוק, אם החייב מחזיק את הסוס בחצרו בלי לשתפו בתחרויות, לא ניתן לעקלו. לעומת זאת אם הסוס מיועד למרוץ או לפעילות בעלת אופי מסחרי, יהיה צורך לבדוק אם מדובר במלאכתו של החייב ולאחר מכן ניתן יהיה לעקלו. זאת ועוד, גם אם החיה משמשת לעיסוקו של החייב, כמו במקרה של חיה אשר מהווה חלק מהופעה אומנותית, אין בכך כדי לפגוע ברגשות החייב כלפיה ועל-כן הפטור מעיקול מוצדק. עדיף היה, לדעתי, אילו בחר המחוקק ניסוח חד יותר, אשר מאפשר עיקול חיות מחמד במקרה שבו הן חלק ממלאי המיועד למכירה, ברם פתרון זה לא אומץ על-ידי המחוקק ושומה עלינו להתמודד עם המקרים השונים שבהם חיה יכולה לשמש חלק מעיסוק מסחרי.

השימוש במונח "עיסוק בעל אופי מסחרי" עשוי לעורר מספר שאלות, אשר גם אם אין הן נושאות בהכרח השלכות מעשיות, הן מצביעות, לפחות במישור העיוני, על פרשנות ההוראה אשר עלולה להיתקל בבעיות מסוימות.

**חיות לשם פרנסה**

הביטוי "עיסוק בעל אופי מסחרי" עשוי להתפרש לא רק בהקשר לפרקמטיה, אלא הוא טומן בחובו גם מקרה שבו החייב מבצע עבודה או מלאכה בעזרת החיה. מכאן מתעוררת השאלה אם אין כאן מקום להיווצרות חיכוך בין סעיף קטן (4) לבין סעיף קטן (6) של סעיף 22(א). על-פי סעיף 22(א)(4), אין מעקלים "...בעלי חיים שבלעדיהם אין החייב יכול לקיים מקצועו, מלאכתו, משלח ידו או עבודתו, שהם מקור פרנסתו ופרנסת בני משפחתו, ובלבד ששוויים אינו עולה על הסכום שנקבע בתקנות..."<sup>57</sup>.

55 ראו חוק המכר, תשכ"ח-1968, סעיף 34. ראו א' זמיר חוק המכר, תשכ"ח-1968 (1987), 695 ואילך. השוו ע"א 4682/92 עיזבון המנוח סלים עזרא שעיה ז"ל נ' בית טלישט בע"מ, פ"ד נד(5) 252, עמ' 275. השוו גם זמיר, שם, עמ' 697.

56 ראו למשל, פקודת מס הכנסה, סעיפים 2(9), 16(ג), 75, א, 125.

57 הסכום שנקבע הנו 500 שקל. ראו סעיף 50 לתקנות ההוצאה לפועל, תש"ם-1979. אגב, הסכום הזה לא עודכן.

כפי שציינתי, סעיף 22(א)(4) נחקק כבר בחוק העיקרי. באותה עת לא הייתה כוונה להגן על רגשות החייבים או לדאוג לרווחת החיות, אלא לאפשר לחייב להמשיך ולהתפרנס. במובן זה החיות נמצאות במעמד דומה לזה של מכונות וכלי עבודה אחרים עמם מבצע החייב את עבודתו. כאשר אנו מתייחסים לחיות המשמשות בחקלאות, כמו פרות או חזירים, קשה לדבר על חיכוך בין שתי ההוראות. אבל כאשר מדובר, למשל, במקרה שבו החייב מחזיק ברשותו סוס עמו הוא עובד, אך גם רואה בו חיית מחמד, החיכוך עשוי להתעורר. האם במקרה כזה אין לעקל את החיה על-פי סעיף 22(א)(4), או שמא היא מוגנת על-פי סעיף 22(א)(6)? האם מדובר בהגנה חלופית או בהגנה מצטברת? עלינו לזכור כי על-פי לשון החוק, ההגנה שמעניק סעיף 22(א)(6) רחבה יותר משאר חלקי סעיף 22(א)(4), משום שאין כאן הגבלה על שווי החיה.

במה דברים אמורים? אם החיה משמשת לביצוע עבודתו של החייב או לצורך מקצועו (כגון חיה מאולפת המשתתפת בהופעה), אין היא מוגנת מכוח סעיף קטן (6) (שהרי היא משמשת לעיסוק בעל אופי מסחרי), אך בד בבד לא ניתן לעקלה, מכוח סעיף קטן (4). מי שמחזיק ברשותו תוכי המשתתף בהופעות משתמש בחיה לשם עיסוק בעל אופי מסחרי, אך בה בעת מהווה התוכי מקור פרנסה אשר בלעדיו אין החייב יכול לקיים את ההופעה. דוגמה נוספת היא של מורה רכיבה שמחזיק ברשותו סוסים לצורך העברת שיעורי רכיבה. יש להביא בחשבון כי אין חפיפה בין הסעיפים הללו, משום שעל-פי סעיף קטן (ב) ניתן לעקל חיה אשר מחירה עולה על סכום מסוים<sup>58</sup> בעוד שלגבי חיות מחמד לא חלה קביעה זו, שהרי לשון החוק אינה קובעת מגבלה כספית באשר לשווי חיות המחמד.

לדידי, הפער שנוצר בין סעיף קטן (4) לבין סעיף קטן (6) מצומצם עד מאוד, בייחוד משום שהמקרים שבהם יכול להיווצר חיכוך בין שתי ההוראות הם מעטים, שכן בדרך כלל יהיה מדובר בבעלי חיים מיומנים. במקרה זה השאלה עשויה להתעורר לגבי חיה אשר ניתן לראות בה חיית מחמד ואשר ערכה גבוה (מעבר לשווי שנקבע בסעיף 22(א)(4)), ובה בעת, היא משמשת כלי עבודה של החייב. תאורטית ניתן לטעון במקרה כזה כי ההגנה של סעיף 22(א)(6) לא חלה על אותה חיה בשל העובדה שהיא מיועדת לעיסוק מסחרי, אך מצד שני, ערכה הגבוה מונע ממנה את ההגנה של סעיף 22(א)(4). ואולם פרשנות זו יוצרת סתירה פנימית, משום שאם מעקלים את החיה אין החייב יכול להשתמש בה לעיסוקו. ואם החיה אינה מיועדת לעיסוק מסחרי יכול החייב לטעון כי היא מוגנת במסגרת סעיף 22(א)(6).

בשולי הדברים יש להביא בחשבון כי התועלת של עיקול חיה מיומנת אשר מאפשרת לחייב להתפרנס ממנה יכולה להיות שולית לחלוטין מבחינת הנושה, שהרי בדרך כלל חיות מסוג זה יכולות לבצע את המופע אך ורק בנוכחות הבעלים. אדם אחר לא יוכל

58 ראו סעיף 50 לתקנות ההוצאה לפועל, תש"ם-1979 (מאחר שבפועל הסכומים לא עודכנו הם נטולי משמעות מעשית).

להפיק מהן תועלת, מכאן שמחיר המכירה יהיה, לכל היותר, מחיר השוק של כל חיה אחרת מסוגה, ללא קשר למיומנותה. כאן הערך הסובייקטיבי של החיה, מעבר לקשר הרגשי אתה, גדול יותר מערך השוק<sup>59</sup>. במקרה זה העיקול ישיג תוצאה בלתי צודקת, מאחר שהחייב יישאר ללא החיה שהיא מקור פרנסתו, ולצד הפגיעה ברגשותיו אף לא יוכל להתפרנס ולשלם את חובו.

לסיכום, סבורני כי סעיפים 22(א)(4) ו-22(א)(6) משלימים זה את זה, ולכן אם מחזיק החייב ברשותו חיית מחמד אשר הוא מתפרנס ממנה, אין סיבה לעקלה. עם זאת לפי לשון סעיף 22(א)(4), ייתכן מצב שבו פעילות חיית המחמד הנה פרנסתו העיקרית של החייב (או של בני משפחתו), ולכן ייתכן כי פרשנות מצמצמת של ההוראה יכולה להביא למסקנה כי מי שמחזיק בחיית מחמד במטרה לקיים מופע אומנותי וזה איננו מקור פרנסתו העיקרי, אינו יכול לטעון להגנות המפורטות בסעיפים 22(א)(4) ו-22(א)(6). לעניין זה אני מתחבט באשר לפתרון. ייתכן מאוד שבית-המשפט יזדקק בנסיבות המקרה כדי לקבוע את החלטתו. בכל מקרה, ברור כי אי-עיקול החיה אינו מונע את עיקול הפדיון שהחייב מקבל בעקבות המופע או הפעילות שהחיה מבצעת.

#### החזקת מספר חיות

מהו הדין כאשר החייב מחזיק ברשותו מספר חיות? האם ניתן לעקל לפחות חלק מהן, ללא קשר לייעודן? במקרים רבים, קרוב לוודאי שמי שמחזיק בביתו מספר חיות לא יסתכסך עם נושים אלא עם שכנים ועם הרשויות, שעלולים לטעון כי אלה מהוות מפגע סביבתי<sup>60</sup>. אך מה באשר לעיקול? על-פי השופט בר אופיר, כאשר החייב מחזיק במספר חיות יקרות ערך ניתן לעקל את כולן, פרט לאחת מהן. לטענתו זהו הפתרון המתחייב, משום שהגנה על חיות מחמד בפני עיקול צריכה לחול בגבולות סבירים והקביעה נתונה בכל מקרה בידי ראש ההוצאה לפועל<sup>61</sup>. עם כל הכבוד, אינני שותף לפרשנות זו. נוסח החוק אינו מתייחס למספר החיות או לערכן. לדידי, כל אימת שחיית מחמד אינה משמשת למטרה מסחרית, היא אינה ניתנת לעיקול. עם זאת בנסיבות מסוימות החזקת מספר רב של חיות יכולה להוות חזקה של עיסוק מסחרי (כפי שציינתי, כאשר מדובר במלאי של חיות), ובמקרה זה – כפי שטוען השופט בר אופיר – ראש ההוצאה לפועל אכן יצטרך לבדוק את הנסיבות. בכל מקרה, ראש ההוצאה לפועל יכול להמליץ בפני החייב למכור חלק מחיות המחמד ולייעד את תמורת המכירה ואת החיסכון החדושי להחזרת החוב.

59 ארחיב בסוגיות הללו בהמשך.

60 ראו בג"ץ 1276/98 שנאורסון נ' עיריית חדרה (לא פורסם). במקרה זה מדובר היה באדם אשר החזיק בביתו 41 חתולים.

61 בר אופיר (לעיל, הערה 5), עמ' 322.

ומה באשר לרביית חיות? האם היא יכולה להיחשב "עיסוק בעל אופי מסחרי"? הרי גידול חיה ממין נקבה כרוך לעתים ברבייתה ואין בכך כדי להוציא אותה ממסגרת האיסור על עיקול. ומה הפתרון לגבי הגורים שאותה חיה המליטה? האם גם הם חסונים מפני עיקול? התשובה צריכה להיות חיובית, היינו לא ניתן לעקלם, אך אם הם נמכרו ניתן לעקל את הסכום שהבעלים קיבל בתמורה.

#### חיות מחמד בשותפות

מהו הדין כאשר חיה מוחזקת בשותפות ורק צד אחד מחזיק בה לצורך ניהול פעולה בעלת אופי מסחרי? כאן יכולים להיות כמה מצבים: כאשר שני השותפים חייבים בתיק ההוצאה לפועל ושניהם משתמשים בה לעיסוק מסחרי ניתן לעקל את החיה. אך ייתכן מצב מורכב יותר, שבו רק אחד הבעלים חייב בתיק, או מקרה שבו הבעלות על החיה משותפת ושניהם חייבים באותו תיק אך רק אחד מהם מפיק רווחים מן החיה. במקרים כאלה אני נוטה לקבוע כי לא ניתן לעקל את החיה, בעיקר במקרה שבו היא בבעלות משותפת, אך רק אחד מהשותפים חייב בתיק, גם ללא ההגנה הכלולה בסעיף 22(א)(6) וזאת על יסוד הלכות ההולכות ומתפתחות בדבר הגנת זכות הקניין לפי חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. מימוש רכוש משותף פוגע בזכות הקניין של השותף שאינו צד בתיק<sup>62</sup>.

#### רכישת בעלי חיים

כאשר מדובר בחיות לצורך ביצוע מלאכת החייב (סעיף 22(א)(4)) או המשמשות עזרה לנכה (סעיף 22(א)(5) לחוק), רשאי מי שמכר את בעל החיים לבעל המלאכה או לנכה לעקל את החיה ולכן אין סיבה שלא לאמץ פתרון דומה לזה של חיות מחמד<sup>63</sup>. מן הראוי היה, שהמחוקק יוסיף את סעיף קטן (6) למקרים הכלולים בסעיף 22(ב), בהם לא חל הפטור.

ומעניין לעניין באותו עניין: האם חיה שנרכשה לאחר פתיחת הליכי הוצאה לפועל כנגד חייב פטורה מעיקול כנגד נושים אחרים? הרי במקום לשלם את החוב קונה החייב כלב גזעי יקר ערך... אם כן, מדוע שלא לעקלו? מסופקני אם הפטור מעיקול מוצדק במקרה זה, אולם אם מדובר בחיה שנרכשה לאחר מותה של חיה אחרת (כלב מחליף כלב שמת, תופעה המקובלת במשפחות רבות) אין מקום לסייג את הפטור, אלא אם מדובר בחיה יקרה ביותר, שהרי גם אם חשוב לחייב לשמור על קשר עם הכלב במקום

62 ראו בר אופיר, שם, עמ' 309.

63 כאן יכולה להתעורר השאלה מדוע להרחיק לכת ולומר כי גם מבחינת אינטרס הכלב ראוי להשאירו בביתו ולא להעבירו למקום אחר. כפי שאסביר בהמשך, אינני סבור שההוראה מאפשרת לנתק את סבל החיות מסבלו של האדם ולכן במקרה זה אני מעדיף פרשנות מצומצמת.



הכלב שנפטר, מדוע שלא יסתפק בכלב זול יותר ויקדיש את סכום הרכישה לתשלום חובותיו?

### ג. רגשות החייב ושווי החיה

סעיף 22(א)(6) מעורר שאלות לא רק באשר למה שכתוב בו, אלא דווקא לגבי מה שלא כתוב: ההוראה אינה מכילה כל התייחסות לשווי החיה. המחוקק הישראלי לא קבע את ערך החיה כבסיס לקביעה שחיות מחמד אינן ניתנות לעיקול. מעניין לציין כי לפי דברי ההסבר שנכללו בהצעת החוק המציעים לא התכוונו להתעלם מעלות החיה: "...אין בהצעה כדי למנוע עיקולים של בעלי חיים שאינם חיות מחמד, שלהם ערך כלכלי ממש<sup>64</sup>". על פניו, הכוונה היא להבחין בין חיות מחמד יקרות ערך לבין חיות מחמד פשוטות, אבל כוונה זו לא קיבלה ביטוי בחוק הישראלי, אשר מתעלם מן הערך. אי לכך, ההוראה חלה הן על חיות זולות והן על חיות יקרות. כלב רחוב וכלב גזעי רב ערך, תוכי פשוט ופפגאיו אשר שוויו רב, מוגנים באותה מידה. פתרון זה שונה מן הפתרונות שאומצו בשיטות המעניקות חסינות לחיות מחמד. כך למשל, תקנות ההוצאה לפועל בצרפת<sup>65</sup> מציינות בין רשימת הנכסים שאינם ניתנים לעיקול חיות ביתיות וחיות שמירה, אך אותה תקנה קובעת כי נכס פטור מעיקול יאבד את חסינותו אם ערכו מצדיק זאת או אם אינו בבחינת רכוש חיוני של החייב, בהתחשב בכמות או במספרים, ואם אין עיקולו פוגע ברגשות החייב<sup>66</sup>. גם בגרמניה ההגנה על חיות מחמד אינה מוחלטת, שהרי המחוקק מעניק שיקול-דעת מסוים לשופט שיחליט על עיקולה של חיה רבת ערך<sup>67</sup>. אמנם תמיד ניתן למצוא טעמים לצדד בפתרון זה או אחר, אך אני מעדיף את הפתרון של המחוקק הישראלי. אנמק את עמדתי.

64 ראו דיונים בוועדת המשנה (לוועדת חוקה, חוק ומשפט) לתיקונים בחוק ההוצאה לפועל מיום 10.12.1998, עמ' 5.

65 סעיף 39 לתקנות מיום 31 ביולי 1992. ראו J. Vincent, J. Prévault *Voies d'exécution et procédures de distribution* (Paris, 1995), 74 ff.

66 סעיף 39 לעיל. בכל זאת, העובדה כי לשון החוק הצרפתי מאפשרת למנוע את העיקול כאשר הדבר עלול לפגוע ברגשות החייב יכולה להביא למסקנה, שהפער בין המצב המשפטי בצרפת לישראל באשר לעיקול חיות מחמד אינו משמעותי. לא מצאתי התייחסות בדוקטרינה או בפסיקה הצרפתית לשאלה זו.

67 ראו ZPO 811c (2) המעניק שיקול-דעת לשופט ההוצאה לפועל לאשר את עיקול החיה לפי בקשת הנושה אם הערך הגבוה של החיה מצדיק זאת, אם אי-עיקול עלול להכביד על הנושה, והכל בהתחשב בצורך לדאוג להגנת החייב ובאינטרס של החייב. במהלך הדיונים להכנת ההוראה אצלנו העלתה נציגת משרד המשפטים את האפשרות להעניק לראש ההוצאה לפועל שיקול-דעת לעיקול חיות מחמד במקרים מסוימים. ההצעה לא קיבלה ביטוי בנוסח החוק.

כפי שניתן ללמוד מהדיונים לקראת הכנת החוק לקריאה ראשונה, המניע המרכזי לחקיקת ההוראה<sup>68</sup>, האוסרת על עיקול חיות מחמד, הוא למנוע פגיעה מיותרת בחיב, שהרי ברוב המקרים ערכן של חיות המחמד פעוט ואין הן יכולות לשמש בסיס לפירעון החוב. ניתן לומר כי האיסור על עיקול חיות מחמד מושתת על שני אדנים: פגיעה ברגשות החיב והיעדר תועלת מוחשית לנושה. בדרך כלל מגדיר המחוקק נכסים שאינם ניתנים לעיקול כדברים חיוניים, אשר כפי שניתן ללמוד מהרשימה הכלולה בסעיף 22 לחוק אינם בעלי ערך רב. גם כאשר מדובר בדברים חיוניים, כגון מוצרי מזון, קובע החוק מגבלות זמן, כמו למשל, שצורכי המזון למחייב ובני משפחתו יספיקו ל-30 יום, על-מנת למנוע אגירת מזון מעבר לצרכים מידיים של החיב. דוגמה נוספת: אמנם כלי עבודה פטורים מעיקול, אך אם מדובר במכשירים יקרים, הנושה רשאי לעקלם. יתרה מזו: גם כאשר המחוקק לא קבע במפורש את המחיר המרבי של הנכס כבסיס לחסינות, טרחה הפסיקה לשרטט מגבלות בעניין זה. כך למשל, הוחלט כי הפטור מעיקול על רכב של נכה לא מונע מן הנושה לעקל רכב יקר ערך, שהרי הנכה יכול להסתדר גם עם רכב בעל ערך נמוך יותר<sup>69</sup>. טלו את הדוגמה של דירת מגורים: לפי סעיף 38 לחוק, לצורך מימוש דירת מגורים יש לדאוג לחיב ולבני משפחתו לדיור חלופי, אך דיור כזה אין פירושו שהחיב יהיה זכאי לקבל דיור דומה או זהה לזה שהיה ברשותו, ואפילו אין פירושו כי יקבל דירה שתהיה בבעלותו. החוק עשוי לקבוע כי עליו להסתפק בסידור מסוים אחר (כגון סכום שיאפשר לו לרכוש דירה קטנה יותר או לשכור דירה לתקופה מסוימת), במטרה לאפשר לו להסתדר בצורה סבירה, בהתאם לנסיבותיו האישיות ותו לא<sup>70</sup>.

במקרה של החיה, הערך הפעוט מהווה שיקול מכריע בקביעת הפטור מעיקול, משום שמימוש ערכן של החיות לא יביא תועלת כלשהי לנושה. כאן ניתן אף להוסיף כי אם ערכה של החיה זעום, לא כדאי לנושה לעקל אותה או לממש את העיקול, שהרי ההוצאות הכרוכות במימוש העיקול עולות על הסכומים שיקבל בסופו של דבר, מה גם שהחזקת החיה עלולה להיות כרוכה בהוצאות שונות. ברוב המקרים אין חשיבות לערך השוק של חיות המחמד, משום שהוא מינימלי או לא קיים כלל (כמו למשל כאשר מדובר בחתול רחוב שנאסף לבית), וכמעט בכל מקרה ניתן לטעון כי הערך הרגשי של בעל החיה גדול מערכה בשוק<sup>71</sup>. ובכל זאת, ערך פעוט של חפץ זה או אחר או אפילו רגשות מסוימים כלפי החפץ, אינם כשלעצמם בסיס למניעת עיקול. כעיקרון, ערך פעוט אינו מספק הגנה בפני עיקול. פריטים אשר אינם מופיעים ברשימה של סעיף 22 לחוק ניתנים לעיקול גם אם ערכם פעוט. זאת ועוד, מלשון תקנות

68 ראו פרוטוקול מיום 10.12.1998 (לעיל, הערה 64).

69 ע"א 2886/92 כתבי נ' אלגוב (לא פורסם).

70 כך למשל קבעה השופטת שטרסברג-כהן בפרשת נגולה (לעיל, הערה 20).

71 ראו G. Francione *Animals, Property and the Law* (Philadelphia, 1995), 57.

ההוצאה לפועל אנו למדים כי המחוקק אכן צפה מקרים שבהם מעקלים נכסים שמחירם קטן עד מאוד ולכן נקבעו הנחיות לממונה על המכירה כיצד לנהוג במקרים כגון דא<sup>72</sup>. עצם העובדה שבהנחיות הנהלת בית-המשפט לבעלי תפקיד אשר מבצעים את העיקולים נאמר כי אין להוציא מיטלטלין מתחת לסכום מסוים<sup>73</sup>, אינה מעניקה לנכסים פעוטי ערך מעמד מיוחד. הנושה רשאי לעקל, אך הוא רשאי אף רשאי להחליט שלא להוציא למכירה בשל ערכו הפעוט, משום שהעלויות הכרוכות במימוש העיקול, כגון תשלום עבור הוצאת מיטלטלין ודמי אחסון, עלולות להפוך את עצם המכירה לבלתי כדאית. ובכל זאת, רישום העיקול יכול להפעיל לחץ על החייב אשר אינו יודע אם הנושה מתכוון לממש את העיקול אם לאו.

יתר-על-כן, לעתים קרובות הנושה מטיל עיקול גם בידועו מראש כי האפשרות לממש את הנכס כמעט אפסית, מסיבות שונות. אם כך מדוע הוא עושה זאת? כדי לגרום לבעל החוב "לשתף פעולה" עם הנושה. טלו למשל חייב אשר דירתו רשומה גם על שם האישה והיא לא חייבת בתיק. תאורטית הסיכוי להגיע לפירוק השותפות, מציאת דיור חלופי ומתן פתרון לילדים על-פי סעיף 40א לחוק המקרקעין הופכים את המימוש לקשה עד מאוד. ובכל זאת, לרישום העיקול יש השלכות רבות<sup>74</sup>. עצם הרישום עשוי לגרום לחייב להציע לנושה הסדר כלשהו. מתי אם כן הלחץ כתוצאה מעיקול יכול להיחשב ל"בלתי לגיטימי"? התשובה תלויה בנסיבות המקרה, אך כללית ניתן לומר כי עיקול אשר אינו מביא כל תועלת לנושה ורק פוגע בחייב, בלי שהדבר יסייע לגביית החוב, יכול להיחשב למעשה קנטרני של הנושה.

כאשר נושה מתעקש על מימוש הנכס, ללא תועלת כלשהי, ההשערה היא כי הוא עושה זאת כדי להפעיל לחץ על החייב. התנהגות כזו יכולה להצטייר כחסרת תום-לב, או לחילופין כשימוש לרעה בהליכי העיקול<sup>75</sup>, מצב שהמחוקק מבקש למנוע<sup>76</sup>. כדי שנוכל

- 72 תקנה 161 לתקנות הוצאה לפועל, תש"ם-1979.
- 73 הנהלת בתי-המשפט מחלקת הנחיות בין המוציאים לפועל והקבלנים ("בעלי תפקיד") על-מנת להבהיר את כללי העיקול (אשר מתבססים על לשון החוק והתקנות) והדרך שבה על המוציא לפועל לנהוג בביצוע תפקידו.
- 74 עלינו לזכור כי העיקול מתבצע בשני שלבים: הרישום והמימוש, היינו, מכירת הנכס אשר תתקיים במחסני ההוצאה לפועל (במקרה של מיטלטלין), או באמצעות כונס נכסים (דרך מקובלת במקרה של מכירת נכסי דלא ניידים).
- 75 אני משתמש בביטוי "שימוש לרעה בזכויות" במשמעות שנותן לו המשפט הקונטיננטלי. כך למשל, קובע סעיף 226 לב.ג.ב.: "שימוש בזכות אינו מותר כאשר לא יכולה להיות למשתמש כוונה אחרת זולת גרימת נזק לזולת". ראו גם הקודקס האזרחי האיטלקי, סעיף 883; הקודקס האזרחי הספרדי, סעיף 7(2); הקודקס האזרחי השוויצרי, סעיף 2. אני ער לעובדה שהרעיון של שימוש לרעה בזכות אינו מקובל בארץ בהקשר שבו אני משתמש וניתן להשתמש ב"תום-לב" כאמת מידה לקביעת התנהגות הנושה. בסופו של דבר הרעיון דומה: אין לנצל את הליכי העיקול כלחץ על חייב, כאשר יודע מראש כי מימוש הנכס לא יביא שום תועלת, אלא שהפגיעה בחייב היא למעשה המנוף ל"עודד" אותו לשלם את חובו. בעניין שימוש לרעה בזכות, ראו י' ויסמן "שימוש לרעה בזכויות" משפטים כז(1) (תשנ"ו)

לומר כי הנושה מנצל לרעה את הליכי העיקול עלינו לבדוק את היחס בין הנזק שנגרם לחייב לבין התועלת שהנושה יפיק כתוצאה ממימוש הנכס, במקרה זה – החיה. כללית, כאשר הנזק שעלול להיגרם לחייב הוא ללא כל יחס לתועלת שיכול להפיק הנושה, על ראש ההוצאה לפועל לנסות ולמצוא דרכים חלופיות למימוש פסק-הדין<sup>77</sup>. קל לומר כי אין הליכי ההוצאה לפועל יכולים לפגוע בערכים או ברגשות כאשר אין הם מביאים תועלת ממשית לנושה וכאשר מטרתם היא נקמה בלבד. קשה יותר להגדיר את גבולות היישום של אמירה זו.

יש מקום להקשות ולשאול אם עיקול חיית מחמד יכול להיות מוצדק, אם מימוש החיה עשוי להביא תועלת לנושה. מדוע למנוע עיקול כאשר מדובר בחיה יקרת ערך, אשר מימושה יכול להשאיר בכיסו של הנושה סכום המצדיק נקיטה בהליכי עיקול? כאן לא ניתן לדבר על "חוסר תום-הלב" או על "שימוש לרעה" בהליכי העיקול, שכן הנושה עשוי להפיק רווחים ממשיים ממכירת החיה. התשובה לקושיה זו נמצאת ביחס המיוחד שבין שווי החיה לערך הסובייקטיבי שלה.

לחיית מחמד – בניגוד לפריטים אחרים שבבעלות האדם – יש ערך רגשי גדול מאוד, מה שעלול לשמש עבור הנושה "פיתוי" לעיקול החיה על-מנת להפעיל לחץ יתר על החייב הסרבן. במקרה של חיות מחמד הערך הסובייקטיבי גדול יותר מאשר בפריטים אחרים. מכאן שהלחץ על החייב יכול להיות גדול בהרבה מאשר כשמדובר בפריטים אחרים שבהם ערך השוק הוא הקובע. כיוון שבחיות מחמד עסקינן, ניתן להבחין בכיור בין שני ערכים: ערך השוק (market value) של החיה (הערך האובייקטיבי), לעומת הערך הרגשי עבור החייב (הערך הסובייקטיבי). ניתן להבחין בשני מצבים:

$$\begin{array}{l} \text{ערך סובייקטיבי} \geq \text{ערך השוק} \Leftarrow \text{עיקול מוצדק} \\ \text{ערך סובייקטיבי} < \text{ערך השוק} \Leftarrow \text{עיקול לא מוצדק} \end{array}$$

קשה למדוד בערכים מדויקים את הערך הסובייקטיבי, הרגשי, שמעורר אובייקט מסוים אצל אדם. על אחת כמה וכמה קשה הדבר כאשר אנו עוסקים ברגש כלפי חיות. במקרה של חיות מחמד הערך הרגשי יהיה גדול יותר מהערך האובייקטיבי, מפני שהוא כולל הן את הערך האובייקטיבי, קרי מחיר השוק, והן תוספת ערך כתוצאה מהמטען

71, עמ' 84 ואילך. ראו גם רשימת המאמרים אשר פורסמו אצל *Aequitas and Equity: Equity* in *Civil Law and Mixed Jurisdictions* (A.M. Rabello – ed., 1997), 583 ff.

76 מדובר במקרים נדירים. בדיונים בוועדת חוק ומשפט לקראת קריאה ראשונה הוזכר מקרה של עיקול כלב בנתניה.

77 כך נקבע במקרה של מכירת דירת מגורים. אין לממש את דירתו של החייב אם ניתן לקיים את פסק-הדין בדרכים קלות ונוחות יותר עבור החייב. ראו פרשת נגולה (לעיל, הערה 20).

הרגשי שיצר האדם כלפי החיה<sup>78</sup>. מאחר שהערך הסובייקטיבי גדול מערך השוק (אחרת סביר להניח כי החייב היה מוכר את החיה), העיקול אינו מוצדק, שהרי הוא מיועד להפעיל לחץ על החייב ללא קשר לפירעון החוב. ככל שהפער בין ערך השוק לבין הערך הסובייקטיבי גדול יותר, מתחזק הצורך להגן על החייב<sup>79</sup>.

אך כאן המקום לתהות: אם הפתרון הזה מוצדק לגבי חיות מחמד, מדוע לא לאמץ גישה דומה כלפי פריטים אחרים אשר יכולים להיות בעלי חשיבות רגשית גדולה עד מאוד לחייב? נניח למשל, שיש לבעל החוב ציור בעל ערך רגשי רב עבורו משום שציור על-ידי פלוני (או על-ידי החייב עצמו). כאן הערך הרגשי לא יהווה מכשול בפני העיקול. ראשית, ברי כי לא ניתן להיתלות בערך הרגשי שבעל החוב יכול ליחס לכל חפץ וחפץ, שהרי עובדה זו עלולה לרוקן מתוכן את כל הליכי ההוצאה לפועל. מי ימנע מן החייב להסביר עד כמה הוא קשור למכונת הכביסה או למכונתית? אבל גם אם נתייחס למקרים שבהם חפצים מסוימים אכן יכולים להיות בעלי חשיבות רגשית מיוחדת עבור החייב, עדיין קיים הבדל מהותי בין היחס שאדם יכול לפתח כלפי חפץ דומם לבין היחס כלפי חיה, אשר יצדיק את ההבחנה. הבדל זה נעוץ באינטראקציה המיוחדת שנוצרת בין החיה לאדם, אינטראקציה שאינה יכולה להתקיים כלפי דומם, כיוון שתכונה זו מורכבת משילוב של רגשות, תמיכה ותלות. קשר זה חזק עד מאוד<sup>80</sup> ופרידה מהחיה יכולה לגרום למשבר לבעליה. יש המדברים על אבל עקב פרידה מן החיה<sup>81</sup>. הקשר המיוחד מתבטא גם בהשקעה של האדם בחיה לאורך זמן, בטיפולה, באילופה, בהקניית הרגלים וכו'. השקעה זו עלולה לרדת לטמיון עקב הוצאת החיה מחזקתו של החייב.

78 אינני מתעלם מן האפשרות שאדם יכול להחזיק בבעל חיים בביתו בלי לפתח שום רגש כלפיו. דוגמה לכך הוא המקרה שבו אדם מחזיק כלב לצורך שמירה ולא איכפת לו אם מדובר בכלב זה או אחר. במקרה זה ערך השוק יכול להיות גדול יותר מהערך הרגשי, שהוא אפס. אבל בפועל לא ניתן לבדוק מתי מפתח האדם רגשות כלפי החיה ומתי לא. מדובר בעניין פנימי של האדם. אגב, ייתכן שדווקא הפרידה מן החיה גורמת להתפרצות רגשות. מכאן שטוב ללכת לפי הכלל, שאדם המחזיק בבעל חיים עושה זאת משום שהוא אוהב אותו בדרך זו או אחרת.

79 ראו את הפסיקה בצרפת בעניין כאב וסבל עקב מותה של חיה. A. Sohm-Bourgeois "La personification de l'animal: une tentation à repousser" *Recueil Dalloz* (1990, chr.) 33, p. 34. גם בארצות-הברית מכירים בתשלום פיצויים בגין כאב וסבל שנגרם לבעלי החיה כתוצאה מאובדנה. ראו למשל: *Campbell v. Animal Quarantine Station*, 632 P. 2d 1066 (1981); *Corso v. Crawford Dog and Cat Hospital*, 415 N.Y.S. 2d 182 (1979); *Gluckman v. American Airlines Inc.*, 844 F. Supp. 151 (1994). ראו גם G. Duclker "The Economic Value of Companion Animals: a legal and Antropological Argument for Special Valuation" 8 *Animal Law* (2002) 199.

80 ראוי לציין כי בשפה האנגלית משתמשים במילה attachment גם במובן של עיקול וגם במובן של יחס רגשי.

81 ראו שליו (לעיל, הערה 43), עמ' 103 ואילך.

לפיכך, הקשר הרגשי הנו בגדר נכס שלא ניתן לשערוך, ובכל מקרה, הוא משמעותי יותר מאשר ערך החיה – יקרה ככל שתהיה – ומכאן שאין זה מן הראוי כי נושה יפגע בחיה כדי להיפרע מבעל החוב. המחוקק, המכיר בחיות מחמד כנכס שאינו בר-עיקול, נוטש את הקריטריון האוטיליטארי כבסיס למניעת עיקול וקובע כי גם החיה היא מרכיב חיוני בחיי האדם. חיית מחמד היא חלק מהמשפחה<sup>82</sup> ואגב, ציון עובדה זו אינו בכדי: יש לזכור כי חיית המחמד, לפחות במישור הרגשי, שייכת לכל המשפחה ולא לחייב בלבד<sup>83</sup>. שימוש במחיר החיה כאמת מידה לעיקול אינו מוצדק, משום שאין לקשור בין מחיר החיה לבין ערכה הרגשי. עבור מי שאוהב בעלי חיים הערך הרגשי רב יותר מהמחיר בשוק. מדוע להעדיף את רגשותיו של מי שמחזיק בחתול רחוב על פני מי שמחזיק בחתול סיאמי נדיר? במובן זה המחוקק נוקט עמדה אשר מעדיפה את רגשות החייב על פני האינטרס של הנושה.

בשולי דברי ברצוני להבהיר נקודה חשובה: אינני סבור שיש צדק במצב שבו מי שחייב סכומים נכבדים ואיננו יכול או איננו רוצה לפרוע אותם, יחזיק בבעלותו בעלי חיים יקרי ערך ואף ישלם על הוצאות הטיפול בהן<sup>84</sup> בעוד שהוא איננו משלם את חובותיו. לכן אני סבור כי חרף איסור העיקול חייב ראש ההוצאה לפועל להביא בחשבון את החזקת חיות המחמד היקרות ואת העלות הכרוכה בהחזקתן (מזון, טיפול וכו') בקביעת התשלום החודשי שיוטל על החייב.

#### ד. הגנה על חיית מחמד?

עד כאן דנו בהשלכות ההוראה לגבי החייב, דרכי ההוצאה לפועל ויחסי חייב-נושה, קרי איסור על עיקול כהגנה על החייב. מן הראוי להתמקד קמעה בהוראה מבחינת מעמד החיה, היינו לראות בסעיף 22(א)(6) לחוק סעיף שמטרתו להגן על חיית המחמד. כיצד

82 גישה זו מקבלת ביטוי למשל בייחוס כאב וסבל בפיוצי על מותה של חיה. כך למשל בצרפת. ראו *Recueil* "Le Droit de l'Animal: Evolution et Perspectives" S. Antoine (1996) chr. 126-130, 129.

83 מקובל שחיות מחמד "שייכות" לילדים. לא מדובר רק בבירור הבעלות על החיה (כפי שקורה למשל כאשר יש בבית החייב פריטים אשר אינם שייכים לו אלא לאשתו או למישהו אחר), אלא בהבנת הקשר המורכב שנוצר בין החיה לבין בני המשפחה.

84 ההוצאות הכרוכות בהחזקת חיות אינן יכולות לשמש בסיס לקביעת הוצאות הכרחיות של חייב לצורך הפחתת הסכום החודשי שנקבע כי על החייב לשלם. לא מצאתי תקדים מפורש בפסיקה הישראלית אך שאלה ברוח זו התעוררה בצרפת, שם טען אדם כי יש לחשב גם את ההוצאות על החזקת חיית מחמד כדי להפחית בתשלום המזונות, משום שהוא מחזיק בחיה ולא יכול לפרנס גם את אשתו. הבקשה נדחתה. ראו F. Pasqualini "L'animal et la famille" *Recueil Dalloz* 1997(I) 257, p. 259.

משלבת ההוראה הזאת את היחס שהחברה מעניקה לבעלי חיים? האם הזכות לפטור מעיקול היא אך ורק זכותו של החייב, או שמא נוצרה כאן זכות של בעל החיים עצמו?

### 1. על סבלה של החיה עקב העיקול

מחקרים רבים קובעים כי חיות מסוגלות לחוש סבל, והן חשות כאב והנאה על-פי דרגות אבולוציוניות שונות. אמנם נכון שהחיה לא ניחנה בתודעה ואין לה שפת דיבור, אך היא חשופה לכאב ולסבל ולכן היא זכאית להגנה. לא קשה לדמיין מצבים שבהם חיה יכולה לסבול כתוצאה מעיקול. ראשית, עצם העברתה של החיה למקום אחר תוך ניתוק מן המקום שבו היא רגילה לחיות עלול לגרום לה סבל. כאן תלוי הדבר בטיב החיה. חיות אשר מפתחות קשר לבעליהן (כמו כלב) או למקום (כמו חתול) בהחלט עלולות לסבול מן הפרדה<sup>85</sup>. הן גם עלולות לסבול אם יש צורך לאחסן אותן במחסן או בתנאים לא הולמים.

למרות שכל האמור לעיל נכון הייתי נזהר מלתלות את איסור העיקול בסבלה הריאלי או הפוטנציאלי של החיה. עם זאת ניתן להעלות כאן נימוקים אחדים. אילו היינו מסכימים כי תכלית החוק נובעת מהרצון להגן על החיה ולמנוע את סבלה, היה עלינו לפרש את האיסור בדרך שתותיר סוגים מסוימים של חיות מחמד מחוץ לאותה הגנה. שהרי קיימים סוגים שונים של חיות מחמד אשר אינם מסוגלים לפתח קשר רגשי מיוחד עם האדם או עם המקום, ולכן הוצאתן מהבית לא גורמת להן שום סבל (כמו למשל, דגי נוי). לכן כדי להעמיד את סבלה של החיה כבסיס לאיסור על עיקול שומה עלינו להבחין בין חיות מחמד שונות<sup>86</sup>. הבחנה זו יכולה להיות ערטילאית מבחינת החייב, אשר יכול לפתח קשר אל החיה בלי שזו תהיה מודעת לקשר הזה.

כדאי לזכור כי העיקול אינו המקרה היחיד שבו עלול להיגרם נזק לחיה בשל הליכי ההוצאה לפועל. גם מצב של פינוי עלול לגרום סבל<sup>87</sup>. כאשר מפנים דייר שמחזיק ברשותו בעלי חיים, ייתכן מאוד שהחיות יסבלו עקב העזיבה. האם מישוהו יטען כי סבלן של החיות מהווה גורם שיש להתחשב בו כדי למנוע פינוי של דייר סרבן? החייב צריך לקחת עמו את בעלי החיים ולהשאיר את הנכס ריק, אלא אם הנכסים בדירה, או חלק מהם, עוקלו במסגרת תיק ההוצאה לפועל בגין החוב הכספי. במקרים מסוימים השארת החיות תצביע על כוונת החייב להשאירן בידי הנושה כמתנה, אך דבר זה אפשרי רק

85 E. Pluhar *The Moral Significance of Human and Nonhuman Animals* (Durham, ראו 1995), 21. הסבל לא חייב להיות פיזי אלא הוא יכול להיות גם נפשי. ראו רע"א 1684/96 עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' מפעלי נופש חמת גדר, פ"ד נא(3) 832 (להלן – פרשת חמת גדר), עמ' 850.

86 ראו עמדתו של רגן, הסבור כי יש להתייחס לכל החיות כשוות: T. Regan *Defending Animal Rights* (University of Illinois Press, 2001), 239 ff.

87 ראו סעיף 64 לחוק ההוצאה לפועל וסעיף 98 לתקנות ההוצאה לפועל, תש"ס-1979.

בכפוף להסכמת הנושה עצמו<sup>88</sup>. בטרם יעזוב את הנכס על החייב להביא בחשבון כי השארת חיות בנכס המיועד לפינוי הנה בגדר הפקרה, וכי הדבר עלול להיחשב לעבירה על הוראות חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), תשנ"ד-1994<sup>89</sup>.

העמדת הסבל כגורם לקביעת הלגיטימיות של העיקול מחייבת אותנו להתמודד עם החיכוך האפשרי בין סעיף 22(א)(6) לחוק ההוצאה לפועל להוראות חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), תשנ"ד-1994<sup>90</sup>. ניתן לטעון כי העובדה שבחוק ההוצאה לפועל נכללת הוראה מיוחדת שמטרתה למנוע עיקול של חיות מחמד מצביעה על כך שהמחוקק סבר כי העיקול לא כלול במסגרת חוק צער בעלי חיים, שהרי לא מדובר בהתאכזרות או בהתעללות לשמן. אם כתוצאה מן העיקול נגרם לבעל החיים סבל או התעללות, יש כאן מקום להחלת חוק צער בעלי חיים. ייתכן אפילו כי אם היה קשר ישיר בין העיקול לבין הסבל, ואם התברר שהעיקול גרם להתעללות, ניתן להסתפק בהוראת חוק צער בעלי חיים ולמנוע בכך את העיקול כגורם האחראי להתעללות בחיה.

כיצד משתלבת ההגנה שמעניק חוק ההוצאה לפועל עם חוק צער בעלי חיים? ראשית, ניתן לטעון כי חוק צער בעלי חיים, אשר מיועד להעניק הגנה לחיות<sup>91</sup>, איננו אוסר עיקול חיות בצורה מפורשת, ומכאן שאין לראות בפעולות הכרוכות בעיקול משום התעללות או התאכזרות. טענה זו חשופה לביקורת, משום שחוק צער בעלי חיים לא כולל הוראות מיוחדות, אלא מסתפק בקביעה כללית אשר אינה עוסקת בכל מקרי ההתעללות. החוק אף לא אוסר מפורשות המתת חיות, ובכל זאת ברור כי המתתן – לפחות המתה "ללא תכלית ראויה" – הנה בגדר פעולה אסורה<sup>92</sup>. נכון שהסבל שיכול להיגרם לחיה כתוצאה מהוצאתה מבית<sup>93</sup> החייב שונה ממקרים קשים של התעללות, כגון כאשר החיה עובדת עד אפיסת כוחות, אולם סבל אין פירושו גרימת כאב אכזרי או בלתי סביר. גם אי-נוחות הנגרמת לחיה הנה מצב שעלינו למנוע ושניתן לאסור אותו על-פי החוק<sup>94</sup>.

- 88 הסכמה שיכולה להיות מפורשת או מכללא. ראו סעיף 3 לחוק המתנה, תשכ"ח-1968. ראו ראבילו (לעיל, הערה 5), עמ' 283 ואילך.
- 89 השוו את המצב במשפט האנגלי על-פי ה-Abandonment of Animals Act, 1960.
- 90 להלן גם – חוק צער בעלי חיים.
- 91 זה כמובן לא החוק היחיד. קיים למשל החוק "המקביל", היינו חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים), תשנ"ד-1994.
- 92 ראו בג"ץ 6446/96 העמותה למען חתולים נ' עיריית ערד, פ"ד נה(1) 769 (להלן – פרשת העמותה למען חתולים). השופט גודלברג דן בהשלכות האקולוגיות של המתה מסיבית של חיות, השונה במקצת מהמתה פרטנית של חיה. נושא זה חורג ממסגרת רשימתי. לגבי סבל הכליתי ראו בהמשך.
- 93 אין זה הכרחי להוציא את החיה מן הבית או מן החצר. ראש ההוצאה לפועל רשאי לתת כל הוראה בנוגע למכירת החיה, ובלבד שזו לא תמנע ממנה את מזעור סבלה של החיה.
- 94 [...] 'חוסר נוחות' אמנם אינו 'סבל', אך השאלה אם בעל חיים במקרה מסוים סבל מ'חוסר נוחות' גרידא או אם סבל והתענה, הנה שאלה שתוכרע בנסיבותיו של כל עניין ועניין.



דווקא במציאות המשפטית הישראלית, באופן פרדוקסלי מעט, ניתוק האיסור מן הסבל מבטיח הגנה נאותה על בעל החיים, בייחוד לנוכח הקריטריונים שקבע בית-המשפט העליון באשר לסבלן של החיות בפרשת חמת גדר<sup>95</sup>. כידוע, במקרה זה היה מדובר בבקשתה של עמותת "תנו לחיות לחיות" לבטל הופעת תנינים בחמת גדר עקב הסבל שנגרם לחיות. בית-המשפט העליון קיבל את העתירה, אך סבר כי סבלן של החיות אינו מהווה בסיס לאיסור מוחלט על כל פגיעה בחיות. השופט חשין, תוך סקירה ממצה של העקרונות הנוגעים לסבלם של בעלי חיים והצדקתם, קבע כי יש לאזן בין הסבל הנגרם לחיה לבין התכלית שבגינה נגרם הסבל ולדאוג שהאמצעים שהאדם נוקט כדי להשיג תכלית זו יהיו אמצעים ראויים<sup>96</sup>. במקרים מסוימים גרימת מידה כלשהי של סבל לבעל החיים הנה בגדר המוצדק<sup>97</sup>.

על-פי גישה זו, מניעת סבלה של החיה היא פונקציה של התועלת אשר סבל כזה יכול להביא. אם היתרון גדול ועולה על הסבל, אזי הסבל של החיה מוצדק<sup>98</sup>. עמדה זו חשובה לביקורת אפילו מנקודת מבטם של אלה אשר משלבים יסודות תועלתניים בהתייחסותם לחיות<sup>99</sup>. אם נאמץ את ההבחנה בין סבל תכליתי לסבל שאינו תכליתי, נוכל להגיע למסקנה כי האינטרס הטמון בהוצאה לפועל – היינו, גבית החוב – אכן

'חוסר נוחות', 'סבל' ו'סבל קשה' אינם אלא מושגים הממוקמים על-פני רצף אחר, והשאלה אם 'חוסר נוחות' הפך ל'סבל' או 'סבל' הפך ל'סבל קשה' אינה שאלה מופשטת אלא שאלה שתוכרע לגופה של מערכת העובדות הנפרשת לפנינו". השופט חשין בפרשת חמת גדר (לעיל, הערה 85), 850.

שם. ראו גם פרשת העמותה למען התולים (לעיל, הערה 92).

שם, עמ' 854.

97 כפי שנקבע על-ידי השופט האמריקני קמפבל, שצוטט על-ידי השופט חשין: "Every act that causes pain and suffering to animals is not prohibited. Where the end or object in view is reasonable and adequate, the act resulting in pain is, in the sense of the statute, necessary and justifiable, as where a surgical operation is performed to save life, or where the act is done to protect life or property, or to minister to some of the necessities of man..." שם, עמ' 855.

98 זה מה שנקרא Kantianism for people – utilitarianism for animals. למעשה, עמדתו של זה דומה ואף משקפת את עמדתו של פרופ' נוזיק, אשר גם הוא סבור כי עניין סבלן של חיות הוא למעשה שאלה של יתרון-נוק: ככל שהיתרון לאדם גדול יותר, מוצדק יותר לגרום נזק או כאב לחיה. כלומר, מצד אחד, מבחינה מוסרית אין לגרום סבל לחיות, אך עם זאת אם הסבל שלהן מביא תועלת לאדם יש מקום לאפשר לחיה לסבול. ראו Pluhar, R. *Nozick Anarchy, State and Utopia* (N.Y., 1974), 35, p. 39 ff. (*supra*, note 85), 58 ff.; H. Guither *Animal Rights* (Illinois, 1998), 15 ff.; Francione (*supra*, note 71), pp. 6, p. 18 ff.; Regan (*supra*, note 86), p. 174 ff.

99 "אם נגרם סבל לבעל חיים לא תיתכן כל הצדקה מוסרית לסרב להתחשב בסבל זה. יהיה אשר יהיה טיבו של בעל חיים, עיקרון השוויונות דורש כי ייחס לסבלו משקל שווה לזה המיוחס לסבלו של כל יצור אחר, ככל שמתאפשרת השוואה – בקירוב כזה"; פ' סינגר שחרור בעל חיים (ש' דורנר – תרגום, 1998), 41.

הופך את הסבל של החיה, האמיתי או הלכאורי, לתכלית ראויה: להביא לסילוק החוב, כאשר האמצעי הוא מכירת החיה. זאת ועוד, על-פי גישה זו חיות יקרות עתידות לסבול יותר מאשר חיות זולות! טענה זו כשלעצמה די בה כדי לרוקן מתוכן כל ניסיון לעקל חיות יקרות. אגב, ייתכן מצב שבו העיקול דווקא מטיב עם החיה, כמו למשל, כאשר היא מועברת לבית שבו תוכל ליהנות מטיפול טוב יותר ומיחס אוהד יותר. אם כן, האם יש לבדוק כל מקרה של עיקול על-פי היחס שמקבל בעל החיים?

אינני סבור שהסבל הנגרם לחיה יכול להיחשב כבסיס לאיסור על עיקול, ולא, כפי שציינתי, משום שאני אדיש לסבלה של החיה, אלא משום שאינני יכול לנתק את סבלה ממעמדה המשפטי של החיה כרכושו של החייב. אסביר את עמדתי, אך אשלב את ההסבר עם כמה הערות בשאלה אחרת – מדוע לקשור בכלל את איסור העיקול עם סבלה של החיה? התחקות אחר סבלה של החיה כדי להצדיק את הפטור מעיקול יכול לעורר תרעומת דווקא בקרב מגני זכויות החיות, שישאלו מדוע על החיה לסבול כדי ליהנות מזכויות? האם רק הסבל מעניק זכות<sup>100</sup>? ניתן לטעון כי למעשה החוק מעניק לבעל החיים זכות – שלא להיות מעוקל – ללא קשר לעינוי, התאכזרות או התעללות. במלים אחרות, ניתן לומר בפשטות כי אין צורך לקשור את האיסור על עיקול עם סבלה של החיה: מדובר בזכות העומדת לחיה בתור שכזאת מכוח הוראה בחוק. אסביר מדוע לדידי טענה זו אינה מושתתת די הצורך על המציאות המשפטית שלנו.

## 2. על מניעת עיקול בזכותה של החיה

רגשות חמלה כלפי חיות וצער בעלי חיים התקיימו אצל בני האדם משחר ההיסטוריה<sup>101</sup>. מאז ומתמיד היו אנשים שדאגו לחיות ושחיפשו דרכים להיטיב עמן, אולם דאגה לרווחת בעל החיים אינה מחייבת לקבוע כי לחיה יש זכות. הפילוסופיה הקלאסית לא ייחסה לחיות זכויות משל עצמן. כך למשל, מקובל להזכיר את גישתו של דקרט כמי ששלל את מעמדם של בעלי החיים כבעלי זכויות, כאשר השווה אותם למכונות. עבורו בעלי חיים הם אוטומטים (automates) חסרי רגשות<sup>102</sup>. מנקודת המבט שלו אין החיה יכולה לסבול כפי שסובל האדם, או לפחות אין לה דעה בעניין הסבל, וכל מה שיש לה אלו רפלקסים<sup>103</sup>. הוגי דעות אחרים נקטו גישה חיובית יותר כלפי החיות, אך עדיין התייחסו להגנתן מנקודת מבט אנושית ולא מנקודת מבטה של החיה. דוגמה לכך הוא קנט, אשר מכיר בחובותיו של האדם כלפי החיה אך עדיין, האדם מבחינתו הוא

100 ראו R. Frey *Interests and Rights – The Case Against Animals* (Oxford, 1980), 140 ff.

101 כך למשל, היהדות תמיד התייחסה לחיות בחמלה והתנגדה לצורות שונות של התאכזרות. ראו ז' לוי, נ' לוי אתיקה, רגשות ובעלי חיים (2002), 33.

102 R. Descartes *Discours de la Méthode* (Paris, 1991), 124 ff.

103 ראו 8 ff Brooman & Legge (*supra*, note 29).

תמיד המטרה בעוד שהחיה איננה אלא אמצעי<sup>104</sup>. פילוסופים אחרים, כמו שופנהאואר<sup>105</sup> או בנטהם טענו כי אכן יש לאדם חובה ישירה שלא לגרום סבל לחיות<sup>106</sup>, אך לא ראו בחיות ישויות משפטיות בעלות זכויות.

במחצית השנייה של המאה ה-20 התגבשה תפיסה פילוסופית רדיקלית יותר, אשר לא הסתפקה ביחס הומני כלפי החיות (legal welfarism) ודגלה בהענקת מעמד מיוחד לבעלי החיים על-ידי כך שדרשה הכרה בזכויותיהם<sup>107</sup>. גישה זו באה לידי ביטוי במסמכים בינלאומיים הדנים בזכויות החיות, כמו ההצהרה על זכויות החיות שנחתמה ב-15 אוקטובר 1978 בבית אונסקו בפריז<sup>108</sup>, ובקרב הוגי הדעות אנחנו מוצאים אותה בעיקר בעבודותיו של פטר סינגר ובמיוחד במחקריו של טום רגן, המזוהה הבולט ביותר עם מה שמכונה "תורת הזכויות"<sup>109</sup>. לטענתו של רגן, לבעלי חיים זכויות משלהם ואין שום סיבה לשלול זאת מהם. על-פי גישה זו, לחיות ערך עצמי ומכאן שתאוריה זו מוכרת גם כ-inherent value theory. הכרה בזכויות החיות אינה צריכה להתבסס על מאזן התועלת שהחיה יכולה להביא לאדם<sup>110</sup>.

ברי כי אלה הדוגלים בתורת הזכויות חשים אהדה ברורה לבעלי חיים, ואף בדרך כלל הם צמחונים מיליטנטים. אלא שאין זה אומר כי מי שמתנגד להתייחס לחיות כאל בעלות זכויות מפגין כלפיהן עוינות. בסך הכל מדובר בתפיסות פילוסופיות שונות. כך למשל, לפי תורת הבחירה (choice theory of rights), רק מי שמסוגל לבחור בין מצבים

104 ראו I. Kant *Lectures on Ethics* (L. Infield – trans., N. York, 1963), 239. ראו ביקורת לגישה זו אצל Regan (*supra*, note 86), p. 12 ff. ראו גם לוי ולוי (לעיל, הערה 101), עמ' 42 ואילך.

105 כך למשל הפילוסוף הגרמני ארטור שופנהאואר. ראו Brooman & Legge (*supra*, note 86), p. 14 ff (29; לוי ולוי (לעיל, הערה 101) (במאמר מוסגר יש מקום להדגיש כי אין להבין את עמדותיו המוסריות בעד החיות כהסכמה על כך שהוא נקט עמדות אנטישמיות).

106 ראו J. Bentham *An Introduction to The Principles of Moral and Legislation* (Oxford, 1907), 310. ראו ניתוח של עמדת בנטהם אצל Regan *The Case for Animal Rights* (University of California Press, 1985), 95.

107 ראו לוי ולוי (לעיל, הערה 101), עמ' 172 ואילך.

108 F. Burgat "Res nullius, l'animal est objet d'appropriation" 38 *Archives de Philosophie du Droit* (1993) 279, pp. 285, 288. ראו גם J. Higuera Guimerá "La Protección Penal de los Animales en España" 79 *Documentación Jurídica* (1994), 33 ff. אינו מסמך משפטי מחייב, מכיר בזכויותיה של החיה, לרבות זכותה לכבוד (סעיף 2 לאמנה).

109 ראו Regan (*supra*, note 106). סינגר לוחם גם הוא למען זכויות החיות אך נוקט עמדה שונה מתוך גישה תועלתנית יותר. למעשה, סינגר אינו תומך בתורת הזכויות, ומבחינתו, שחרור בעלי חיים הנו עניין של שוויון. הוא מתנגד להפליה בין בני אדם לבעלי חיים, על בסיס העובדה כי הם שייכים למינים שונים. ראו סינגר (לעיל, הערה 99), עמ' 53 ואילך.

110 ראו Regan (*supra*, note 86), p. 17.

שונים ולאכוף את הברירה הזאת יכול ליהנות מזכויות<sup>111</sup>. במקרה שלנו ניתן לטעון כי החיה אינה יכולה לבחור אם להיות מעוקלת או לא ומכאן שאין מקום לדבר על "זכות". כן ניתן לטעון – כפי עושה פרופ' רו – שעל-מנת ליהנות מזכות יש להשתייך לקהילה מוסרית זהה (the same moral community) ולכן אין החיות יכולות להיחשב כבעלות זכות<sup>112</sup>. כמוכן שלכל אחת מן הגישות הללו נקודות תורפה משלהן<sup>113</sup> ואינני חושב כי ברשימה מסוג זה, אשר עיקרה הוא דיני ההוצאה לפועל, ראוי לנקוט עמדה באשר לתאוריה זו או אחרת. בסופו של דבר, כפי שטוען דוורקין, המונח זכות איננו הרבה יותר מאשר קלף מנצח, אשר יכול לשמש למטרות שונות, על-פי הקשרן<sup>114</sup>. מה גם שכאשר אנו מוכנים להכיר בבעלי חיים כבעלי זכויות אין אנו קובעים שהם נהנים מאותן זכויות של בני האדם, או שזכויות החיות הנן מוחלטות, כפי שגם זכויות בני האדם אינן מוחלטות. אישית אינני רואה בעיה בקביעה כי לחיות יש זכויות, אלא אם אנו יוצאים מנקודת הנחה שרק לבני האדם יש זכויות, מה שמכונה speciecism (סוגנות)<sup>115</sup>.

111 לפלוני יש זכות כלפי אלמוני אם וכאשר לפלוני יש ברירה לדרוש מאלמוני התנהגות מסוימת ולאכוף התנהגות זו. על-פי קריטריון זה לא ניתן לראות בחיות בעלות זכויות, שהרי אין לחיה אפשרות לאכוף את "הזכות" המגיעה לה, רק האדם יכול לעשות כן (במקרה של איסור עיקול ניתן לטעון כי חייט מחמד אכן לא יכולה להתנגד לעיקול ועל-כן אין לראות בה בעלת זכות). גישה זו לא מסבירה מדוע אנשים שעקב נסיבות שונות, כגון נסיבות בריאותיות, נטולי כל אפשרות לבחור בין אופציות, בכל זאת נחשבים לבעלי זכויות. ראו L. Sumner *The Moral Foundations of Rights* (Oxford, 1987), pp. 46, 199 ff.

112 J. Raz *The Morality of Freedom* (Oxford, 1986), 176 ff.

113 טלו לדוגמה את גישתו של רו, שלפיה הזכויות מתבססות על עקרון ההדריות. חיות אינן יכולות להיות בעלות זכויות מפני שאין הן מסוגלות לתבוע אותן. זאת ועוד, הכיצד ניתן לראות בחיות בעלות זכויות, אם הן עצמן נחשבות לרכוש הכפוף לרצונו של האדם (עם מגבלות מסוימות)? לפיכך, האם האדם לא צריך לכבד את זכויותיהם של אלה המשתייכים לקבוצות התייחסות שונות? ומה הם הגבולות של "הקהילה המוסרית"? אם במונחים של מוסר עסקינן, ראוי להבחין בין המעמד המוסרי (moral status) לבין האחריות המוסרית (moral responsibility). הבחנה זו מקבילה להבחנה בין moral agent לבין moral patient. רק האדם יכול להיות מוגדר כ-moral agent אך אין בכך כדי לשלול מייצורים אחרים (moral patients) את הזכאות להתייחסות מוסרית. לאדם אחריות מוסרית גם כלפי השונים במעמד המוסרי. רו עצמו מודה כי גם אם אנחנו מאמצים את הדעה שאין לראות בחיות בעלות זכויות, אין זה אומר שלאדם אין חובות כלפיהן. רו מושווה בין רגשותיו של האדם כלפי החיה ובין הרגש שהוא חש לחפצי האמנות שברשותו; Raz, *ibid*, p. 179. לפחות מבחינת היחס של ההוצאה לפועל ההקבלה אינה נכונה.

114 ראו Dworkin "Rights as Trumps" *Theory of Rights* (J. Waldon – ed., Oxford, 1984), p. 103; Francione (*supra*, note 71), p. 153.

115 לומר, להפלות בין בני אדם לחיות על בסיס העובדה כי הן שייכות למינים שונים בדיוק באותה מידה שגזענות מפלה בין בני אדם על בסיס גזע או שייכות לאומית. ש' דורנר, בתרגומו לספר של סינגר (לעיל, הערה 99), משתמש בביטוי העברי "סוגנות".

הגישה המסורתית אשר שללה את הזכויות מן החיות התבססה על הקשר בין זכות לבין תכונות מיוחדות של בני האדם, כגון תודעה ורציונל המאפשר להתבטא באופן מילולי, אך באותו מצב של חוסר רציונל המאפיין את בעלי החיים, נמצא גם קטין או אדם הסובל מפיגור שכלי<sup>116</sup>. הללו נטולי אמצעים לאכוף את זכותם, אך אין בכך כדי לומר שהזכות אינה קיימת<sup>117</sup>. ישנם אף כאלה הסבורים כי ניתן להשוות בין מצבן של החיות לבין מצבן של קבוצות אוכלוסיה מסוימות, כגון שחורים<sup>118</sup>, מהגרים למיניהם ואפילו נשים, אשר בעבר היו נטולי זכויות וכיום מצבם שונה. לפיכך, הכרה מלאה בזכויותיהן של החיות הנה שאלה של התפתחות<sup>119</sup>. כפי שבעבר לא נהוג היה לדבר על זכויות של קבוצות אוכלוסיה מסוימות, בעתיד יהיה יותר ויותר מקובל להתייחס אל בעלי החיים כבעלי זכויות.

הענקת זכויות אינה צריכה להתבסס על תכונות המיוחדות לבני האדם. שלילת זכויות מן החיות היא תוצאה של קשר בין הזכות לבין התוצאה (ומעבר לכך, של התודעה המילולית). עלינו לזכור כי ככל שהמדע מתקדם, וככל שאנו מבינים יותר את בעלי החיים, אנו גם מבינים יותר מינים מסוימים, מייחסים להם חושים, רגשות, זיכרון ועוד. הקשר בין זכויות לבין מחשבה או בין זכות לבין דיבור אינו עונה על הדרישות של התייחסות מסורתית כלפי החיות ומתעלם מכך שישנן גם חיות (כגון הדולפינים) אשר מקיימות ביניהן סוג מסוים של תקשורת. הבעיה, אם בכלל, איננה של הדולפינים, אלא שלנו, בני האדם, שאיננו מבינים אותם. אינני מציע להשוות בין הדולפינים לבין בני האדם. לא זו בלבד שאנטרופומורפיזציה של החיה אינה עולה בהכרח בקנה אחד עם ההבחנה "הטבעית" בין אדם לחיה, אלא שיש להיזהר מנקיטת עמדות הנובעות מהאנשה של בעל חיים, דווקא משום שבסופו של דבר אלו יכולות להביא לתוצאות שליליות מבחינת החיות<sup>120</sup>, שכן חיות אינן בני אדם<sup>121</sup>.

116 כאן בכל זאת ההשוואה אינה יכולה להיות גורפת. קטין או חולה הם מצבים חולפים או פתולוגיים, שאינם משפיעים על הכלל.

117 לעתים מתעורר ויכוח אם יכולה החיה להיות בעלת זכויות או אם היא בעלת זכויות כאלה בפועל. ראו Regan (*supra*, note 106), p. 413 (note 9).

118 ראו *Dred Scott v. Sanford*, 60 U.S. 393 (1856).

119 ראו סינגר (לעיל, הערה 99), עמ' 33 ואילך; pp. 80; Frasch & Waisman (*supra*, note 38), pp. 80; D. Favre "Equitable Self-Ownership for ff; Regan (*supra*, note 106), p. 348 Animals" 50 *Duke L.J.* (2000) 473, p. 492.

120 בימי הביניים היה מקובל לנהל משפטים פליליים נגד חיות, להאשימן ולהוציאן להורג. ראו 'וולפסון' "מעמד בעלי חיים במוסר ובמשפט" משפט וממשל ה (תש"ס) 551, עמ' 559; Francione (*supra*, note 71), p. 93 ff.

121 לדעתי יש להיזהר מפני ביסוס מעמדן המשפטי של החיות על יסוד השוואות בין בעלי חיים לבין נשים, עבדים או מיעוטים למיניהם, אשר בעבר – ואפילו בהווה – אינם נהנים ממלוא הזכויות, שכן אלו יכולות להביא אותנו לעמדה קיצונית של האנשת החיות. ראו Sohm-Bourgeois (*supra*, note 79), pp. 33-37. העובדה כי בעבר הייתה התייחסות לאנשים מסוימים "כמו לחיות" אין פירושה כי היום אנו רשאים לראות בחיות (או כפי

אני סבור כי החיות נהנות מהזכויות שהחוק מעניק להן, וכי יש להן זכויות הנובעות מכללי המוסר שיש להחיל גם לגביהן<sup>122</sup>. על האדם המוסרי לנהוג באורח מוסרי כלפי החיות, אך כאן אולי נעוץ הקושי בליבון השאלה, מפני שהדיון בעניין החיות יכול להתקיים בשני מישורים: המישור האחד, המוסרי והמישור האחר, אשר בא לידי ביטוי במשפט המצוי ובפרשנותו. שני המישורים הללו אינם צועדים בהכרח זה לצד זה. ניתן לטעון למשל כי אכילת בשר איננה מוסרית, אך ברור כי אין בישראל שום איסור חוקי על כך. מכאן שלחיה אין שום זכות חוקית להיות חסינה בפני אכילה. אינני סבור כי נושה אשר משתמש בכלבו או בחתולו של בעל חוב כדי להפעיל עליו לחץ, מתנהג באופן מוסרי<sup>123</sup> ואינני חושב שהחיה צריכה לסבול כתוצאה מחוב שנוצר בין בני אדם. אך כל הנמוקים הללו עדיין לא מאפשרים לקבוע כי לחיה יש זכות שלא להיות מעוקלת. המכשול העומד בפני מי שינסה לטעון כי איסור על עיקול יכול להתפרש כזכות של החיות שייך לסוגיה אחרת – סוגיית מהותה המשפטית של החיה בחברה שלנו.

לדעתי, בהקשר זה של איסור על עיקול השאלה איננה מדוע יש לשלול מן החיות את הזכות שלא להיות מעוקלות, אלא אם בכלל ניתן לדבר על מקרה שבו יש לחיה זכות. ישנן זכויות שלגביהן ברור כי שאלה זו נטולת היגיון, שהרי לא כל הזכויות שיש לאדם רלבנטיות לגבי החיות. הזכות שלא להיות מעונה היא זכותו של כל אדם והיא מעוגנת במגילת זכויות האדם של האומות המאוחדות (סעיף 5). העינוי הנו שלילי בשל הסבל שהוא גורם לאדם. אבל האם יש טעם להגביל את הזכות הזו רק לבני האדם ולא למינים אחרים? התשובה היא שלילית, אולם איש לא יטען כי לחיות מגיעות זכויות אחרות, כגון השתתפות בבחירות לכנסת או שיש להן זכות לחופש ביטוי!

יש הטוענים כי ההגנה על בעלי חיים איננה עניין של זכויות החיות אלא של רגשות האדם. לפי גישה זו, כאשר החוק מגן על בעלי חיים הוא מעניק למעשה הגנה וזכויות לבני אדם, שרגשותיהם עלולים להיפגע כתוצאה מהפגיעה בבעלי החיים. היות שהאדם הוא שסובל כאשר פוגעים בחיה, בא החוק וחוסך ממנו סבל זה. הטעם לאיסור סבל על בעלי חיים אינו טמון בהגנה על החיה אלא בהגנה על האדם, פן ייפגעו רגשותיו כלפי החיה<sup>124</sup>. הבחנה זו יכולה להוביל לוויכוח סמנטי, משום שגם אם המניע של המחוקק

שמכנים אותן אוהבי בעלי חיים – "חיות לא אנושיות" יצורים זהים לאדם. נכון כי לא מעט אנשים מתייחסים לחיות, ובמיוחד לחיות המחמד אשר בבעלותם, בצורה כמעט אנושית ורגילים להסביר שחיית המחמד שלהם אוהבת אותם, מתגעגעת אליהם, נאמנה להם וכו'. אך מכאן ועד להשוואה בין אדם לבין חיה המרחק רב.

122 J. Rachels "Why Animals have a Right to Liberty" *Animal Rights and Human Obligations* (T. Regan, P. Singer – eds., New Jersey, 1989), 122. Regan (*supra*, note 86), p. 279 ff. ראו גם ראו

123 עם זאת הנושה יכול לטעון כי גם חייב אשר מתחמק מתשלום אינו עד כדי כך מוסרי...  
124 טענה זו הועלתה על-ידי בן-זאב. ראו א' בן-זאב "הטעם באיסור לצער תנינים" משפט וממשל ד (תשנ"ח) 763 אשר טוען כי הנימוק לאסור התעללות בבעלי חיים הוא רגשי ולא מוסרי. שם, עמ' 774 ואילך. ראו תגובה לעמדה זו אצל וולפסון (לעיל, הערה 120).

יכול להיות הגנה על רגשות האדם, מי ימנע ממני לומר כי נוצרה "זכות" אצל החיה? אני יכול לבטא תפיסה זו בדרך הבאה: "אנשים סובלים כאשר מתעללים בחיות. כדי למנוע סבל (אנושי) זה, מוענקת לחיות הזכות שלא יתעללו בהן". אני מוכן לקבל קונסטרוקציה כזו, אך אינני מוכן לומר כי סבל של אדם כתוצאה ממעשה שגורם סבל לחיה חייב תמיד לקבל ביטוי בהכרה בזכותה של החיה. יש מקרים שבהם ההגנה שמעניק החוק מיועדת להגן על רגשות האדם בלי להעניק זכות ישירה לחיה. דומני כי דווקא במקרה של עיקול חיות ההבחנה הזו ברורה, שהרי יש כאן התייחסות לסבלו של האדם, בלי לפגוע בהגנה על החיה במקרה של התאכזרות.

המחוקק הישראלי רצה למנוע את סבלן של החיות ועל-כן נחקק חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), תשנ"ד-1994 אשר אוסר עינוי, התעללות או התאכזרות בבעלי חיים. "זכותה של החיה" שלא לסבול קיימת ללא קשר לרצונו של האדם אשר איננו רשאי להתעלל בשום חיה, גם לא בחיות שבבעלותו, אך לא כל דברי החקיקה הקשורים בבעלי חיות מיועדים להגנת החיות. החקיקה הישראלית כוללת התייחסות לחיות בהקשרים שונים. כך למשל, החיות מופיעות בחוקים אשר קשורים למצוות הדת<sup>125</sup>, לבריאות העם<sup>126</sup> ולמחלות<sup>127</sup>. לעתים התייחסות לחיות ניכרת בחוקים הדנים בתחום מיוחד, כגון פקודת הנזיקין העוסקת בין היתר בנוזקים שנגרמים על-ידי חיות<sup>128</sup>. יש חוקים בענייני הגנת החיות<sup>129</sup>, אך אין זה אומר שכל הוראה הכוללת התייחסות לחיות תכליתה העיקרית היא להגן עליהן או להעניק להן זכויות.

אז מדוע אינני מוכן לפשט ולומר כי הזכות שלא להיות מעוקלת היא גם זכותה של החיה ולא רק של החייב? משום שיש נקודה שממנה לא ניתן להתעלם בכל הקשור לאיסור על עיקול חיות מחמד: במשפט הישראלי חיות מחמד הן חלק מרכושו הפרטי של האדם<sup>130</sup>. במקרה של מניעת עיקול זכותה של החיה אינה קיימת במנותק מזכותו של הבעלים, אשר רשאי לנתק את הקשר הזה, למכור אותה, להעניק אותה במתנה<sup>131</sup> או בפשטות, לאפשר את העיקול. הזכות להחליט אם להיעתר לעיקול אם לאו היא של בעל החיה. מבחינת דרכי ההוצאה לפועל, כל עוד מימוש העיקול לא הופך לעינוי,

125 ראו חוק איסור גידול חזיר, תשכ"ב-1962.

126 פקודת מחלות בעלי חיים [נוסח חדש], תשמ"ה-1985; תקנות רישוי עסקים (תנאי תברואה נאותים במכולות מזון), תשל"ג-1973.

127 ראו פקודת הכלבת, 1934.

128 ראו סעיפים 40 ואילך לפקודת הנזיקין.

129 חוק להגנת חיות בר, תשט"ו-1955; חוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים), תשנ"ד-1994; חוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים), תשנ"ד-1994.

130 אין זה אומר שיש לראות בהן חפץ. באשר לטיבה של חיית מחמד כנכס, ראו בהמשך.

131 בייחוד בארצות-הברית יש אלה הטוענים כי אין לדבר על מכר או מתנה אלא על אימוץ (בתמורה או ללא תמורה) של בעל החיים. הכוונה היא להדגיש כי מדובר בייצור חי ולא בחפץ. בכל זאת לדעתי ההבדל הנו בעיקר סמנטי משום שההלכות החלות על אימוץ ילדים לא יחולו על "אימוץ" כלבים או חתולים. ראו Huss (*supra*, note 42), p. 204.

להתאכזרות או להתעללות לפי חוק צער בעלי חיים, העיקול יתבצע; אך היה והעיקול גורם להתעללות בבעל החיים (למשל, אם החיה מועברת למקום שבו התנאים קשים, אין היא מקבלת מים, מזון וכו') יהיה מקום להגן על החיה ולהזדקק למנגנון של חוק צער בעלי חיים<sup>132</sup>. שתי המערכות משלימות זו את זו.

החייב רשאי תמיד להחליט מיוזמתו ועל-פי שיקוליו, אם תועבר החיה לידי הנושה. עלינו לזכור כי סעיף 22(א)(6) לחוק הנו בבחינת הוראה דיספוזיטיבית<sup>133</sup>, ממש כמו כל ההוראות הקשורות להגנה על החייב בפני עיקול, ולכן החייב יכול להציע לעקל חיית מחמד במקום פריט אחר. החיה יכולה להיות נושא לעסקאות שונות, כגון מכר, שכירות, השאלה וכו'. זכותו של החייב למכור את החיה ולהעביר אותה לבעלים אחרים בדומה למצב של עיקול. מדוע אם כן, לא להתייחס לסבלה של החיה גם במקרים הללו? לא ניתן להפריד בין סבלה של החיה לבין האינטרס של החייב<sup>134</sup>. כל עוד לא נגרם סבל לחיה, לפי חוק צער בעלי חיים אין לנאמן של בעלי החיים, למשל, זכות להתערב ולמנוע את העברת החיה לידיים אחרות, באותה מידה שלא ניתן למנוע פעולת מכר של חיית מחמד גם אם זו "סובלת" כתוצאה משינוי המקום או מהחלפת הבעלים. אגב, אילו תכלית החוק הייתה להגן על חיות ולמנוע את סבלן, אולי לא היה צורך להגביל את ההגנה על חיות מחמד: כל בעל חיים יכול לסבול במידה זו או אחרת כתוצאה מעיקול. היכן ההבדל?

במקרה של עיקול, זכות הנושה אינה עומדת לו מול "זכות" החיה, אלא בראש וראשונה מול זכותו של החייב. האינטרסים במשחק אינם של החיה מול האדם, אלא אינטרסים מנוגדים של אנשים: הנושה והחייב. נכון כי באופן עקיף האיסור יכול לתרום לרווחת החיה, מפני שיתכן כי הוא מונע את הסבל הכרוך בהעברתה למקום אחר, שאולי יהיה פחות נוח עבורה (על-פי הנסיבות וטיב החיה). החוק מעניק לחייב את הזכות שלא לאבד את הקשר המיוחד שנרקם בינו לבין החיה כתוצאה ממצבו הכלכלי הקשה. החיה נהנית מן הזכות שהחוק מעניק לאדם – החייב – ולכן, לפחות במקרה זה, לא יהיה זה נכון לדבר על זכותה של החיה. לכל היותר, "זכותה" של החיה איננה ישירה, אלא עקיפה<sup>135</sup>.

זכותה של החיה שלא לסבול מוגדרת כזכות כאשר המעשים נוגדים את חוק צער בעלי חיים, אך אין בכך כדי לטעון כי עצם האיסור על עיקול הנו זכותה של החיה. לכן אינני חושב שבמקרה של עיקול יש לתלות את ההגנה על החיה בזכותה של החיה ואף אין צורך להתחקות אחר סבלה. מדובר במערכות שונות: מניעת סבל ("מיותר")

132 כמו למשל העברת החיה למקום בטוח, הטלת עונשים על אלה שמעורבים בהתעללות וכו'.

133 ולא קוגנטי, כמו הוראות חוק צער בעלי חיים.

134 לפחות במקרה זה אני שותף לסברה כי סבלה של החיה הוא סבלו של האדם. ראו בן-זאב (לעיל, הערה 124), עמ' 777. ראו גם M. Schlitt "Haben Tiere Rechte?" 78 *Archiv für Rechts und Sozialphilosophie* (1992) 225, p. 240.

135 השוו *Schlitt, ibid*, p. 239. לעמדה אחרת ראו Regan (*supra*, note 86).



באמצעות חוק צער בעלי חיים ומניעת העיקול באמצעות חוק ההוצאה לפועל, אולם עצם העובדה שאיננו מדברים על "זכות" החיה איננה אומרת כי אין להוראה השלכות משמעותיות על קביעת מעמדה הקנייני של החיה בחברה. אסביר נקודה זו.

## ה. חיות מחמד כנכס

כבר בתנ"ך אנו רואים כי החיות נתפסות כנכסים<sup>136</sup>. גם בתלמוד ניתן למצוא דיונים רבים אודות חיות כנושא לבעלות<sup>137</sup>. הרומאים הבחינו לא רק בין חיות בר לבין חיות בבעלות פרטית<sup>138</sup> אלא אף בין חיות המיועדות לעבודה חקלאית (בהמות, סוסים) לבין חיות אחרות. חיות ששימשו לעבודה חקלאית נחשבו ל-*res mancipi*, לאמור, חלק מהרכוש אשר העברת הבעלות עליו טעונה הליך פורמלי מיוחד: ה-*mancipatio*<sup>139</sup>. הבחנה זו ננטשה בשלבים מאוחרים יותר של המשפט הרומי ואין היא מופיעה בשיטות המשפט המודרניות.

אינני יודע מה הייתה מידת אהבתם של מלומדים כמו גרוטיוס או פופנדורף לחיות, אך ללא קשר לרגשותיהם כלפיהן, כאשר הם דנו בשאלות הקשורות לנושא, עשו זאת במסגרת הדיונים על בעלות<sup>140</sup>. טבעי הוא כי כאשר אנו מעיינים בקודקס שנכתב במאה ה-19 אנו מגלים כי החיות מוגדרות כמיטלטלין או אפילו כמקרקעין<sup>141</sup>. היום תפיסה זו הולכת וננטשת<sup>142</sup>. כך למשל, ההגדרה החדשה בקודקס הגרמני היא כי חיות אינן בגדר חפץ (*sache*) והן זכאיות להגנה מיוחדת<sup>143</sup>. פתרון דומה אנו מוצאים במשפט

136 ראו למשל בראשית, א, כ-כא. ראו גם דברים, כה, ד.

137 ראו למשל ש' אלבק דיני ממונות בתלמוד (1976), 379 ואילך.

138 כך למשל במקרה של חיות בר, די היה בתפיסה (*occupatio*) כדי לרכוש בעלות. ראו J. Iglesias *Derecho Romano* (11<sup>th</sup> ed., : ראו גם: D. 41,1,5,1,5; Gaius II, 67, 68 Barcelona, 1994), 242.

139 ראו למשל: M. Kaser *Roman Private Law* (R. Dannenbring – trad., 4<sup>th</sup> ed., London, 1984), 101 ff.; Iglesias (*supra*, note 138), p. 211 ff.

140 ראו למשל, H. Grotius *The Law of War and Peace* (book II, F. Kelsey – trans., Oxford, 1925), ch. VIII, par. 4, 5, p. 297; S. Puffendorf *De Jure Naturae et Gentium* (book IV, C.H. Oldfather & W.A. Oldfather – trans., Oxford, 1934), ch. III, p. 524 ff.

141 בצרפת למשל, חיות המיועדות לעבודה חקלאית המועברות עם אחוזה בשכירות או בחכירה, נחשבות לחלק מהמקרקעין (*immeubles par destination*). ראו סעיף 522 לקודקס האזרחי הצרפתי. ראו גם: Ph. Malaurie, L. Aynes *Droit Civil Les Biens* (1994), 38.

142 ראו 35 (Sohm-Bourgeois (*supra*, note 79), p. 35).

143 ראו סעיף 90א ל.ב.ג.ב. (תיקון משנת 1990). ראו G. Möhe "Das Gesetz zur Verbesserung der Rechtsstellung der Tieres im Bürgerlichen Recht" 43 *Neue Juristische*

האוסטריי<sup>144</sup>. נכון הוא כי הדוקטרינה הגרמנית מהססת לגבי נפקותה האמיתית של ההוראה ויש הסבורים כי מדובר בהוראה סמלית בלבד משום שבסופו של דבר יחולו על החיה ההוראות הקשורות לבעלות<sup>145</sup>, אך בכל זאת, גם אם מדובר בקביעה סמלית גרידא בעלת השלכות אתיות בלבד, אין בכך כדי לגרוע מחשיבותה מבחינת מעמד החיות. מגיני החיות נאבקים נמרצות כדי לשלול או לסייג את מעמדם של החיות כרכוש, כאשר הטענה היא כי רק אם אנו מפסיקים לראות בחיה רכוש נוכל להעניק לה את ההגנה הראויה<sup>146</sup>. אינני חושב שכדי להגן על חיות וכדי להעניק להן מעמד מיוחד יש לחדול לחלוטין מלהתייחס אליהן כרכוש, אם כי עלינו להבין שמדובר בסוג של רכוש השונה מרכוש דומם. מבחינת דיני הקניין יש צורך להתבונן בחיות בצורה שונה. כידוע, זכות הבעלות קשורה לשלוש תכונות של הרכוש: יכולת להשתמש בחפץ (jus utendi), ליהנות מפרותיו (jus fruendi) ולבצע כל פעולה דיספוזיטיבית (jus disponendi), לרבות השמדת הרכוש (jus abutendi)<sup>147</sup>. לגבי התכונה האחרונה, זכות זו איננה קיימת כאשר מדובר בבעלי חיים, במיוחד לא חיות מחמד. הכוח לכלות נכס – זכות אינהרנטית של בעלות – אינה קיימת לגבי חיות עקב החקיקה המונעת התאכזרות<sup>148</sup>. החוק אוסר להפקיר חיה ומחייב הליך מיוחד לצורך העברתה למקום בטוח, אבל הגבלות אלו, חשובות עד כמה שיהיו, אינן מספקות בסיס לשלילת עצם קיומה של הבעלות על חיות. מגבלות על בעלות קיימות בהקשרים שונים ואין בעובדה שזכות הבעלות אינה מוחלטת כדי לעטות אצטלה שונה על החיות לעומת נכסים אחרים. עם זאת החיה שונה מנכס דומם: היא יצור חי עמו מפתח האדם קשר מיוחד ועל-כן אין היא יכולה להשתוות לדומם, ובמובן זה אף איננה יכולה להיחשב לחפץ – יקר ככל שיהיה. "חיות החיה" מעניקה לה מעמד מסוים.

*Wochenschrift* (1990) 2238-2240; *Staudigers Kommentar zum Bürgerliches Gesetzbuch* (vol. 1, Berlin, 1995), 556 ff.

144 ראו סעיף 285א ל-ABGB (תיקון משנת 1988).

145 ראו L Holch "sec. 90 a" *Münchener Kommentar* (vol. 1, 3<sup>rd</sup> ed., München, 1993), pp. 712-715.

146 הטענה היא ההתייחסות לבעלי חיים בתור רכוש מונעת התחשבות ראויה באינטרסים של החיה משום שגם אם מביאים בחשבון את האינטרס של החיה, זכויותיהם של האנשים תמיד יגברו. לדעתי ניתן להביא בחשבון את האינטרסים של בעלי חיים מבלי לנטוש את הרעיון של בעלות על בעלי חיים, בתנאי שאנחנו מקבלים כי בעלי חיים אינם חפצים. באשר לדיון מפורט בשלילת בעלי חיים כמושאים לבעלות ראו Francione (*supra*, note 71) P. Wiecklund "Abrogating Property Status in the Fight for Animal Rights" 107 *Yale L.J.* (1997) 569-574; Favre (*supra*, note 119), p. 496 ff.; Th. Kelch "Towards a Non-Property Status for Animals" 6 *N.Y. Univ. Envtl. L.J.* (1998) 531.

147 אם כי תכונות אלו אינן ממצות את הבעלות. ראו 'ויסמן דיני קניין בעלות ושיתוף' (1997), 25 ואילך.

148 ראו ויסמן, שם, עמ' 26.

עלינו לחדול מלהתייחס לחיות, ובראש ובראשונה לחיות מחמד הגרות עמנו, במונחים של "מיטלטלין". אין זה ראוי להשוות בין חתול או כלב לבין מכשיר טלוויזיה או מקרר. כאן אני רואה תרומה חשובה בתיקון 19 לחוק: הכרה במעמדה המשפטי המיוחד של חיית המחמד<sup>149</sup>. יתר-על-כן, לדעתי, במקום לומר כי חיות מחמד הן בגדר "מיטלטלין שלא ניתנים לעיקול", נכון יותר לומר כי לא ניתן לעקל חיות מחמד משום שאין לראות בהן "סתם" מיטלטלין. חיות אינן חפץ ועלינו לפתח את יחסינו כלפיהן על בסיס הבנה זו. אינני מציע לבטל את הרעיון של בעלות על בעלי חיים כדרך להגן עליהן<sup>150</sup>, אבל הכרה בעובדה כי בעל החיים נמצא בקטגוריה מיוחדת הנה רבת חשיבות על-מנת להעצים את היחס החיובי לבעלי חיים. המחוקק הישראלי נטש את הגישה הצרה שאפיינה אותו לאורך שנים בקביעת רשימת הנכסים החסינים, וכך בכך תרם לאפיון נכון של החיה כרכוש בעל תכונות ייחודיות. במובן זה תיקון 19 לחוק ההוצאה לפועל מהווה תרומה בעלת משמעות.

בגרמניה למשל נכלל האיסור על עיקול חיות בסעיף נפרד, בהמשך לרשימת הפריטים שאינם ניתנים לעיקול<sup>151</sup>. בדרך זו נמנע שילובה של החיה בתוך רשימת "המיטלטלין". גם אם קביעה זו היא סמלית, יש בכך משום הכרה בייחודן של החיות. דאגה לחיות צריכה לקבל ביטוי במסגרות חוקיות שונות גם אם ההוראה נטולת ערך מעשי וחשיבותה העיקרית היא במישור הערכי או הסמלי. גם בישראל, על אף מיקומה של ההוראה, ניתן לפרש את האיסור של סעיף 22(א)(6) כנדבך נוסף בבניית היחס החדש לחיות מחמד – ולחיות בכלל – כסוג מיוחד של רכוש.

בניית התאוריה של דיני החיות, לבנה על גבי לבנה, נחוצה כדי להגן על בעלי חיים. לכן, בנוסף להגנה על רגשות החייב מהווה האיסור על עיקול נדבך נוסף, גם אם צנוע, לאפיון מחדש של החיה כנושא לבעלות.

## ו. משכון ועיכבון חיות מחמד

לאחר שהסברתי את עמדתי לגבי העיקול יש מקום להתייחס לשתי פעולות משפטיות נוספות שבהן אין התייחסות מפורשת למעמדה של חיית המחמד ואשר עשויות לעורר שאלה דומה. הכוונה היא למצבים של משכון ועיכבון.

149 כפי שקבע בית-המשפט האזרחי של ניו יורק: "A pet is not just a thing but occupies a special place somewhere in between a person and a piece of personal property"

*Corso v. Crawford Dog and cat Hospital*, 415 N.Y.S. 2d 182 (1979). ראו גם פסק-דינו

של השופט שוחט בתמ"ש 32405/01 פלוני נ' פלונית (לא פורסם).

150 זה למשל הרעיון של פרופ' פרנצ'יונה; (71 *supra*, note 71). Francione.

151 לאחר שבעבר היה כלול בתוך רשימת המיטלטלין שלא ניתנים לעיקול.

האיסור על עיקול איננו מונע משכון של חיות מחמד. מקרים מסוג זה טרם הגיעו להכרעת בתי-המשפט בישראל, אך בארצות-הברית למשל, הוחלט במפורש כי אין מניעה שחיה תשמש בטוחה לקבלת הלוואה<sup>152</sup>. לפי לשון חוק המשכון, תשכ"ז-1967, הדבר בהחלט אפשרי<sup>153</sup>. על-פי תנאי ההסכם בין החייב לבין הנושה ייקבע אם החיה הממושכנת תועבר לידי הנושה או תישאר בידי החייב כנאמן. במקרה הראשון מימוש המשכון ידרוש פניה לבית-המשפט בתביעה, אך במקרה השני המימוש יוכל להיעשות באמצעות לשכת ההוצאה לפועל<sup>154</sup>. אם לחיה הממושכנת נולדו גורים, אלה ייחשבו ל"פרות" ויהיו חלק מן המשכון<sup>155</sup>.

ומה באשר לעיכבון? עיכבון הוא הזכות להחזיק בנכס כערובה לתשלום חוב<sup>156</sup>, כמו במקרה שבו החיה הובאה לשומר או לוותרניר והבעלים לא שילמו את השכר המגיע לרופא או לשומר. העיכבון הוא סעד של דין עצמי, אשר מאפשר לנושה להחזיק בנכס ללא הזדקקות לערכאות משפטיות עד שהחוב ישולם. העיכבון יכול להיות תוצאה של יחס חוזי או של קביעת החוק. עיכבון חוזי הוא למעשה מעין משכון שהצדדים הסכימו עליו, כאשר הנכס – במקרה שלנו החיה – מהווה בטוחה המוחזקת אצל הנושה עד שהחוב ישולם<sup>157</sup>. העיכבון על-פי-דין מופיע במספר חוקים, כגון חוק המיטלטלין<sup>158</sup>, חוק השומרים<sup>159</sup> וחוק השליחות<sup>160</sup>.

ישנן מדינות שבהן זכות העיכבון יכולה להיווצר במקרה של חוזה למרעה של חיות (agistment בארצות-הברית, pasture באנגליה)<sup>161</sup>. אדם שמקבל חיות להאכלה באחוזתו רשאי לעכב אותן עד קבלת התשלום. חוזה זה אינו מוכר בנוף המשפטי שלנו, ברם השאלה יכולה להתעורר ביחס לחוזים אחרים ובמיוחד בקשר לשמירה. מקובל לתת

- 152 ראו *Hennen v. Streeter*, 31 P. 2d (Nev. 1934) 160.
- 153 המשכון איננו הדרך היחידה – וייתכן שגם לא היעילה ביותר – להשתמש בחיה כבטוחה. יכול להיות שמי שמבקש לקבל סכום מסוים על בסיס הסוס ישתמש בסוג אחר של בטוחה כגון "מכר חוזר" – עסקה אשר שייכת למשפחת הבטוחות מבלי להיות מוגדרת כמשכון.
- 154 ראו חוק המשכון, תשכ"ז-1967, סעיף 17(2). ראו גם תקנות המשכון (סדרי רישום ועיון), תשנ"ד-1994. הפתרון דומה כאשר מדובר במשכון רשום.
- 155 ראו 'ויסמן חוק המשכון תשכ"ז-1967' (1974), 31, 203.
- 156 ראו חוק המיטלטלין, תשל"א-1971. על העיכבון באופן כללי ראו נ' זלצמן עיכבון (1998).
- 157 ראו זלצמן, שם, עמ' 244 ואילך; מ' דויטש קניין (כרך ב, 1999), 195 ואילך.
- 158 סעיף 11 לחוק המיטלטלין, תשל"א-1971.
- 159 סעיף 9 לחוק השומרים, תשכ"ז-1967. ראו ש' רנר חוק השומרים, תשכ"ז-1967 (1998), 337. רנר מעלה שאלה מעניינת בקשר לזכות העיכבון של השומר, שיכולה להיות רלוונטית בעניין החיות: האם ראוי לאפשר עיכבון על נכס פעוט ערך? כי אם מדובר בנכס אשר שוויו קטן עד מאוד, הרי הנושה המעכב אינו יכול להשתמש בנכס לשם פירעון החוב. לכן העיכבון יהיה לצורך הפעלת לחץ. רנר מגיע למסקנה כי בכל זאת יש מקום לעכב נכס גם אם ערכו אינו מצדיק זאת. נדון בעניין שוב בהמשך.
- 160 סעיף 12 לחוק השליחות, תשכ"ה-1965. ראו ברק (לעיל, הערה 5), כרך ב, עמ' 1153.
- 161 ראו Favre & Loring (*supra*, note 45), p. 79 ff.

חיות מחמד לשמירה במשך תקופה מסוימת (למשל, כאשר בעלי החיה יוצאים לחופשה). מה הפתרון כאשר בעל החיה לא יכול או לא רוצה לשלם את דמי השמירה? חוק השומרים קובע מפורשות את זכות העיכבון. מאחר והחוק לא מבחין בין חיות לבין "מיטלטלין" אחרים (למרות שכפי שהסברתי, אינני חושב שמן הראוי לראות בחיות מיטלטלין), הרי עקרונית אין בעיה לעכב את החיה שהועברה לשמירה. שאלות של עיכבון יכולות להתעורר גם במקרה של טיפול וטרינרי. האם רופא וטרינר חייב להחזיר את החיה לפני שהוא מקבל את הסכומים המגיעים לו? חוק הרופאים הווטרינרים, תשנ"א-1991 לא מעניק זכות זו בצורה מפורשת, אם כי ניתן להסתמך על סעיף 11 לחוק המיטלטלין בהנחה שהחיה היא אכן בגדר מיטלטלין. בארצות-הברית לעומת זאת מכירה הפסיקה בצורה ברורה בזכות העיכבון של וטרינר<sup>162</sup>. מצב אחר שבו יכולה להיות זכות לעכב חיה הוא כאשר החיה פולשת למקרקעין של הזולת וגורמת נזק. הניזוק רשאי לעכב אותה כדי להיפרע מן הנזק<sup>163</sup>.

השאלה היא אם ניתן להחיל את סעיף 22(א)(6) גם במקרה של עיכבון, הווה אומר, אם ניתן לעכב חיות מחמד חרף העובדה כי כעת הן לא ניתנות לעיקול. שאלה זו צריכה לקבל תשובה במסגרת התייחסות לשאלה כללית יותר, כלומר, אם ניתן בכלל לעכב נכס הפטור מעיקול. בהקשר לזכות העיכוב לעורכי-דין הביע פרופ' ויסמן התחבטויות בשאלה של עיכוב נכסים מוגנים, אך הגיע למסקנה כי כעיקרון ניתן לעכב גם נכסים החסינים בפני עיקול<sup>164</sup>. לעומת זאת בספרה המקיף אודות זכות העיכבון, סבורה פרופ' זלצמן כי מן הראוי להבחין בין מקרה שבו העיכבון הוא תוצאה של שירות שהנושה נתן לחייב, לבין מקרים אחרים. לטענתה, מי שמוסר נכס "מוגן" לביצוע עבודה או למתן שירות בנכס אינו רשאי לטעון כי מדובר בנכס הכלול בסעיף 22 לחוק ההוצאה לפועל ומכאן שהעיכבון תופס. לגבי מצבים אחרים, כאשר לא קיים יחס בין החיוב לבין הנכס, מעלה המחברת התחבטויות מסוימות אך מגיעה בסופו של דבר למסקנה כי בכל מקרה זכות העיכבון תופסת<sup>165</sup>.

162 כך למשל בקליפורניה. ראו O. Soave *Animals, the Law and Veterinary Medicine* (S. Francisco, 1997), 44.

163 כך למשל נקבע בע"א 480/82 עבד אלכרים אלטורי נ' רשות שמורות הטבע, פ"מ תשמ"ד(3) 35. ראו גם: Favre (*supra*, note 119), p. 200 ff.

164 "יש להשוות בכל מקרה, זו לעומת זו, את השאיפה להבטיח את המינימום ההכרחי הנחוץ לחייב לעומת המטרה בגללה העניק החוק לנושה כלשהו מעמד של נושה מובטח"; ויסמן "הנכסים הכפופים לזכות עיכוב של עורכי דין" הפרקליט כג (תשכ"ה) 50, עמ' 63. ויסמן מביא כדוגמה את הסנדלר הנהנה מעיכבון של הנעליים חרף העובדה שהן הכרחיות לחייב. מאמר זה נכתב טרם חקיקת חוק ההוצאה לפועל, וכמובן, איננו מתייחס לבעיה המיוחדת של עיכוב חיות. המחבר מתייחס כמובן, לנכסים הנחוצים לחייב. במקרה של חיות מחמד הסיבה לחסינות היא מורכבת.

165 ראו זלצמן (לעיל, הערה 156), עמ' 244 ואילך.

עם זאת מציינת פרופ' זלצמן, שמטעמי צדק רשאי בית-המשפט לשחרר את הנכס מעכבונו<sup>166</sup>. אלא שפרופ' זלצמן איננה מתייחסת ספציפית לחיות מחמד ואינה שואלת אם יש מקום לראות בהן נושא מיוחד. אני הייתי ממליץ לאמץ גישה זו גם לחיות מחמד ולא רק מטעמי צדק אלא גם משיקולי יעילות. יש לזכור כי אם לנושה יש זכות לעכב את החיה, עליו לדאוג לטיפול ולחזנה ומכאן ייתכן כי עקב עלות המימוש של זכות העיכוב הדבר לא יביא לו כל תועלת, בייחוד אם החייב אינו יכול או אינו מוכן לשלם את החוב תוך פרק זמן סביר. במקרה זה סביר יותר להחזיר את החיה לבעליה ולנקוט בהליכים רגילים לגביית החוב. בכל זאת הייתי ממליץ לצדדים לעסקה הקשורה להעברת החיה להסדיר את היחסים ביניהם במסגרת התקשרות חוזית שהייתה ביניהם, ולקבוע באותו מעמד את החובות והזכויות של הצדדים באשר לחיה, לרבות אפשרות של עיכוב במקרה של אי-תשלום ושל העברת החיה למקום ראוי, אם בעל החיה מסרב לקבלה.

## ז. לסיכום

כפי שציינתי, לעניות דעתי, חשיבותו של איסור על עיקול חיות מחמד היא כפולה. ראשית, בשל הצורך להגן על רגשות החייב ובני משפחתו, המבוסס על כך שאין זה מן הראוי להשתמש בהליכי הוצאה לפועל כדי להעיק על החייב ללא שום תועלת. טוב עשה המחוקק הישראלי, שהחליט להשתחרר מן הגישה הצרה שמאפיינת את רשימת הנכסים הלא מעוקלים ולכלול מקרה בעל היבטים הומניים מובהקים. הליכי ההוצאה לפועל מיועדים לספק לנושה את כל הכלים הדרושים למימוש זכויותיו, אך מימוש זה לא יכול לגרום לחייב נזק בלתי נסבל, בייחוד כאשר ההליכים אינם מביאים תועלת לנושה ומיועדים אך ורק להפעיל לחץ על החייב, גם כאשר ברור כי לחץ זה לא יביא שום תועלת לנושה. על-כן הסעיף 22(א)(6) תורם לשרטוט מערכת איזונים בין זכויות החייב לנושה. עם זאת ברור כי מציאת נקודת האיזון הראויה אינה קלה<sup>167</sup>.

166 שם, עמ' 246.

167 מעניין לציין כי באותו תיקון 19 תוקן חוק ההוצאה לפועל כדי לחזק את מוסד המאסר האזרחי. מאסר החייבים היה קיים בתקופת השלטון העותומני נמשך בתקופת המנדט וגם לאחר עצמאות המדינה, וקיבל גושפנקה עם חקיקתו של חוק ההוצאה לפועל בשנת 1967. במהלך השנים, וכתוצאה משינויים חקיקתיים שונים, הפך השימוש במאסר לכלי נפוץ להפעלת לחץ על חייבים, עד שבית-המשפט העליון ביטל אותו בבג"ץ פר"ח (בג"ץ 5304/92 פר"ח 1992 סיוע לנפגעי חוקים ותקנות נ' שר המשפטים, פ"ד מז(4) 715). מאז בג"ץ פר"ח החזירו שני תיקונים לחוק ההוצאה לפועל, תיקון מס' 15 וכעת תיקון מס' 19, את המאסר על כנו. תיקון מס' 19 מחמיר במיוחד משום שהוא מאפשר הלכה למעשה הוצאת פקודת מאסר ללא התייחסות ליכולתו של החייב. הטענה השגורה בפייהם של התומכים במאסר אזרחי היא, כי ללא מאסר אין אפשרות לאכוף פסקי-דין. אינני שולל את

לא פחות חשוב, התיקון מעלה על נס את חשיבותה של חיית המחמד בקרב המשפחה ובצורה זו תורם המחוקק הישראלי – תרומה צנועה אמנם – להענקת מעמד משפטי מיוחד לחיות. בין אלה הרוצים לראות בחיות ישות משפטית לכל דבר לבין אלה הסבורים כי אין סיבה לנטוש את התפיסה המסורתית אשר רואה בחיות רכוש לכל דבר, ניתן למצוא דרך ביניים המטיבה עם החיות בלי להאניש אותן. בתיקון 19 לחוק ההוצאה לפועל צועד המחוקק הישראלי בתוואי זה.

על התאוריה של דיני החיות להיבנות על אדנים שונים, פילוסופיים, אתיים, וכמובן, משפטיים. מעמדה המשפטי של החיה ייווצר לאור ההוראות השונות המפורזות במערכת המשפט. היחס הנאות לחיות יהיה תוצאה של חקיקה מיוחדת הבאה להגן עליהן, אך עם זאת התבוננות רחבה בתחומים שונים של המשפט שבהם מעורבות חיות יכולה לשרטט תמונה כוללת ומאוזנת יותר באשר לשאלה כיצד אנו מתייחסים אליהן.

על-ידי הוצאת חיות מחמד מתחום הנכסים המעוקלים מעלה חוק ההוצאה לפועל את חשיבות החיה בחיינו ומדגישה פן נוסף שעל-פיו לא ניתן להתייחס לחיה כאל חפץ. ייתכן כי מגיני החיות יראו בעמדתנו זו גישה מינימליסטית, אך לדעתי היא עדיפה על פני עמדות גורפות, אשר מובילות לאנטרופומורפיזציה של החיות ואשר אינן מוסיפות להגנתן. על כל פנים, אינני מתעלם מהעובדה שמדובר בשאלה עתירת היבטים ואינני מתיימר למצות את הדיון אודותיה במסגרת רשימה אשר עוסקת בענייני ההוצאה לפועל. לדעתי התיקון מוצדק. יש לברך את המחוקק על שנתן את הדעת על סוגיה לכאורה מינורית אך בעלת השלכות אתיות ורגשיות, ואשר מעלה את חשיבות החיה בחברה, דווקא במסגרת חוק ההוצאה לפועל, אשר נחשב חוק "טכני" בלבד. עם זאת העליתי שאלות אחדות לגבי הטכניקה החקיקתית, מסגרת ההגדרה של חיית מחמד והמקרים שבהם הפטור מעיקול עשוי ליצור פתרונות עקומים קמעה. אי־עיקול חיות מחמד מגן בראש ובראשונה על החייב, אך אין בכך כדי להתעלם מהשלכות ההוראה לגבי מעמדה המשפטי של החיה.

הטענה כי היתרון של המאסר אינו דווקא במימושו אלא בהרתעה הגלומה בעצם קיומו. עם זאת לא רק שמאסר החייבים מהווה פגיעה בזכויות יסוד של החייב, אלא שבסופו של דבר הוא גם הליך בלתי יעיל הנוזק לקיום מנגנון והקדשת שעות שיפוט מרובות, כאשר בפועל תועלתו באה לידי ביטוי רק במקרים של חובות קטנים יחסית. עינינו הרואות כי המחוקק רוצה למנוע לחץ בכל הקשור לחיות, אך בעיניו הפעלת לחץ פסי על החייב הנה לגיטימית. אותו חוק המאפשר לאסור חייב ומונע ממנו את החופש עקב אי־תשלום החוב מבטיח את חירותו של הכלב! כאשר למאסר בהוצאה לפועל ראו מ' אלון כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל (1999); ד' בר אופיר "בג"ץ פר"ח ומה שאחריו" בתוך: מ' אלון כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל (1999) 326; ר' חריס "נפילתו ועלייתו של מאסר החייבים" עיוני משפט כ (תשנ"ז) 439. ראו גם: P. Lerner "Imprisonment of debtors in Israel" *Towards a New Ius Commune* (A. Gambaro, A. M. Rabello – eds., 1999) 349.

איסור על עיקול חיות מדגיש את הצורך להמשיך ולהעמיק את הדיון בכבוד האדם ובאיזון האינטרסים הכלולים בו. הענקת הכבוד הראוי לחיות תעצים בסופו של דבר את החשיבות שיש לדיון מעמיק בכל הקשור לזכויות יסוד בחברה ותאשש את המודעות לגבי הצורך של כל אדם לכבד את רעהו.